

HISTÒRIA

**VIDA RURAL A LES TERRES
MARGINALS DE L'EMPORDÀ,
DURANT LA PRIMERA MEITAT
DEL SEGLE XIX**

Per ALBERT COMPTE i FREIXANET
HISTORIADOR

INTRODUCCIÓ

En els darrers anys, la història agrària s'ha vist considerablement enriquida i ampliada amb l'aparició de nombroses monografies encaminades tant a estudiar les diferents facetes del món rural (economia, propietat, tipus de vida, estructura sòcio-jurídica, etc.), com a exhumar memòries o altres menes de papers de pagesos meticulosos o lletraferits. Totes aquestes aportacions, que abracen la gairebé totalitat de la geografia catalana, si bé amb més densitat en la Catalunya vella, han aconseguit uns resultats historiogràfics molt positius, especialment pel període comprès entre la baixa Edat Mitjana i el segle dinovè. Tant és així, que el coneixement que poseim avui de la mencionada etapa, ens permet una reconstrucció històrica cada vegada més acurada.

Per aquesta raó les noves aportacions, més que continguts trascendentals o espectaculars enfocaments, el que poden aspirar és a conferir una major solidesa i densitat de fets a un entramat ja establert, almenys en aquests moments.

Aquesta és la intenció del present treball: oferir un cas particular que vingui, no solament a engruixir el material de què ja disposem, sinó també a afegir-hi unes suggerències, uns matisos o uns punts de vista que, si no obren nous capítols a la història agrària, poden ajudar a ampliar-la i a retocar-la.

Per la seva elaboració m'he servit, com a fonts històriques, de la documentació familiar de la casa Anglada, de Vilert, pairalia situada en les terres que tradicionalment han format una faixa de transició entre l'Empordà i la Garrotxa. En ella es conserva una abundant i ben ordenada documentació patrimonial que comença ja en el segle XIII, data de la qual tenim també la més antiga notícia de la nissaga Anglada⁽¹⁾.

De totes maneres, com es tindrà ocasió de comprovar, la monografia gira a l'entorn d'unes memòries escrites per una de les mestresses que visqué i regentà la llar durant els anys estesos des de la fi de la Guerra del Francès a la darrera guerra carlina, Isabel Piferrer.

L'interès d'aquest manuscrit, a part de les innumerables dades que ens subministra pel coneixement de la vida rural durant la mencionada etapa, resideix, al meu entendre, en dues qualitats, si no del tot inèdites, sí poc freqüents: tractar-se de les memòries d'una dona i d'una dona de pagès i, en segon lloc, oferir-nos, a més de notícies molt puntuals sobre les llars i els treballs del camp, un espontani fris de sentiments humans que, sens dubte, contribuirà a un millor coneixement d'un espai històric tan radicalment allunyat del trepidant món actual.

Respecte al primer tret, si bé cada dia surten a la llum més documents de tipus memorialístic referents al camp català, els autors són gairebé sempre homes. En el nostre cas ens trobem amb una de les poques obres escrites per una dona. Però, a més, així com la majoria de les publicades, es limiten de

1. D'aquesta antiga família n'ha confeccionat un arbre genealògic, el conegut genealogista i bon amic, Ferran Viader, de Parets d'Empordà.

manera especial a les incidències laborals o econòmiques de llur entorn (treballs del camp, collites, preus, calamitats naturals, etc.), en el nostre cas, la visió del món rural es fa a través de l'òptica d'una mestressa de casa afeixugada pels problemes familiars que comporta la seva posició.

Fent contrapunt a aquest document primordial, n'he fet servir també un altre de la mateixa mena, escrit pel fill d'Isabel, Josep, que ens completa les dades de la família d'aquella, els Piferrer. Per últim, han estat també d'una estimable utilitat, de manera especial per ampliar i arrodonir les dues fonts directius, diferents papers existents en el mencionat arxiu Anglada i corresponents a la tongada estudiada.

Des d'aquí aprofitem per donar les més expressives gràcies a l'actual propietari del mas, Carles Anglada Llovera, així com al seu fill Llorenç, per les atencions i facilitats que ens han donat en tot moment per consultar l'arxiu, així com per les aclaracions de tot ordre amb què ens han ajudat. També a Concepció Anglada Llovera per haver-me facilitat, per primera vegada, el manuscrit de la seva besàvia i, d'aquesta manera, obrir-me el camí del present treball.

VEÏNATS I MASOS

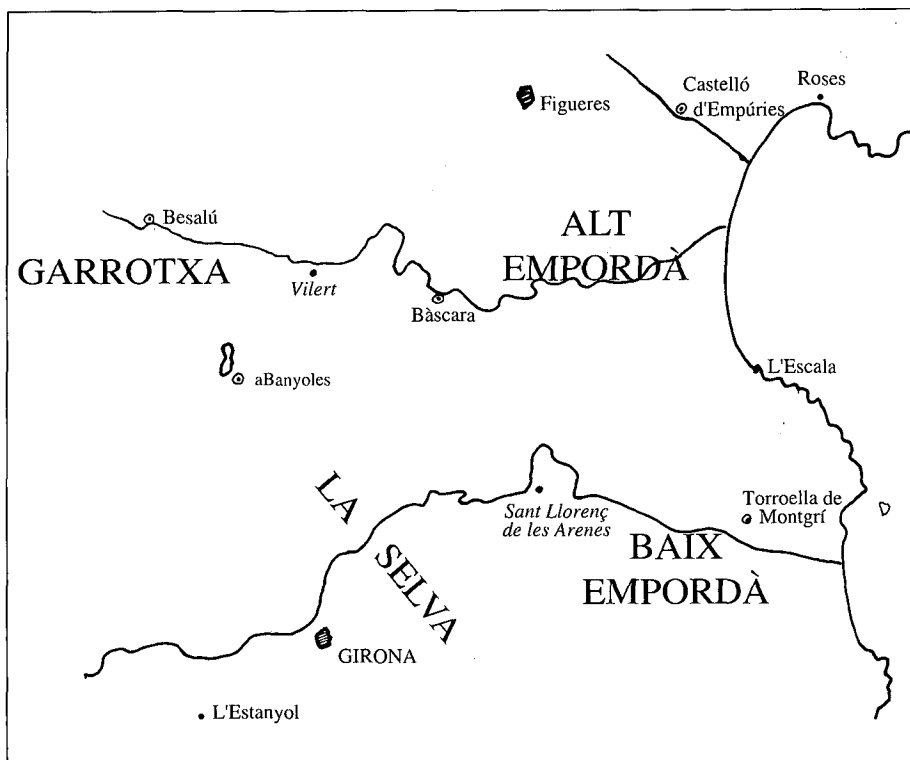
És prou coneguda la disposició tradicional de l'hàbitat rural a les terres catalanes, amb una clara diferenciació entre la Catalunya vella i la nova.

Fent contrast amb aquesta darrera, on durant segles ha predominat l'hàbitat concentrat en pobles d'estructura compacta, entre els quals els veïnats i les cases aïllades o masos són poc freqüents, en la Catalunya vella, des dels primers temps de la reconquesta i repoblació, aquells petits nuclis han representat, i en bona part segueixen representant encara avui, el tret ocupacional més visible, especialment en les comarques interiors.

L'Empordà i particularment l'Alt Empordà, inclosos dintre el darrer tipus d'hàbitat dispers, ofereixen, però, una certa singularitat, en presentar, sobretot en les terres planes, unes formes caracteritzades, més que per la proliferació de veïnats i masos, per l'assentament de pobles de mida mitjana i disposició compacta (entre els tres-cents i el miler d'habitants) força propers els uns dels altres (a una distància entre els tres i cinc quilòmetres). Una altra particularitat ha estat, fins fa poc i dins la llenca litoral, vorejant el golf de Roses, a l'Alt Empordà, o les platges del Ter, en el Baix, d'una faixa de grans masos ramaders o "cortals", apareguts en la baixa Edat Mitjana, d'estructura agrària i trets arquitectònics propis, que els distingien dels tipus més tradicionals de l'interior⁽²⁾.

Hem d'acostar-nos vers els terraprimis interiors entre l'Empordà pròpiament dit i les veïnes terres garrotxines i gavarrenques perquè

2. La citada disposició de l'hàbitat rural empordanès, ben present encara a finals del segle passat, s'ha anat desfigurant en els darrers temps, especialment a conseqüència de les grans transformacions agràries de la post-guerra civil i, encara més, de la irrupció turística, donant lloc a un nou tipus d'hàbitat dispers secundari, especialment de cases de segona residència.

Sant Llorenç de les Arenes i, més encara, Vilert, són dos pobles situats en les terres marginals entre l'Empordà i les comarques gironines interiors.

comenci a dominar el model genuí de la Catalunya vella. És precisament aquí on trobem les dues pairalies objecte del nostre estudi: una entre l'Alt Empordà i la comarca de Banyoles i l'altra al Baix Empordà, on el riu Ter, després de sortir dels congostos gironins, dibuixa un dels més majestuosos i arrodonits meandres, abans d'entrar en la planura de Torroella de Montgrí.

El mas Anglada, Anglada d'Amont o ca l'Anglada, avui integra, junt amb altres catorze (dels quals sols set es troben habitats de manera permanent i quatre es dediquen a les activitats agro-pecuàries a temps complet) el veïnat de les Anglades, pertanyent al poble de Vilert que, si bé arribà a constituir un municipi independent, ara és un agregat de l'Ajuntament d'Esponellà⁽³⁾.

3. Vilert, encara que en resti separat administrativament, de fet forma part d'una petita contrada de trets geogràfics i històrics ben destacats, integrada, a més, pels llocs de Gallinés, les Olives, Orfes, Ollers, Parets d'Empordà, el Vilar, Sant Marçal de Quarantella, Viladamí, Terradelles, Vilamarí i Vilafreser, que avui componen el municipi de Vilademuls.

La unitat d'aquest territori s'ha vist reconeguda, a través dels temps per la formació d'entitats polítiques com la baronia i el districte de Vilademuls.

El mas Piferrer, que ara ja no es coneix amb aquest nom, sinó amb el de can Pere, es troba en el poble de Sant Llorenç de les Arenes, nucli rural que més que un poble en el sentit que sol donar-se a aquest mot, apareix com una agrupació de diferents cases, més o menys separades però integrant dos veïnats, el de Sant Llorenç pròpiament dit i un altre. Actualment Sant Llorenç forma part del municipi de Foixà, en el Baix Empordà.

Una observació prèvia per comprendre millor el que s'anirà exposant tot seguit, és que, malgrat l'existència d'unes característiques comunes en la vida rural catalana, en l'època estudiada cal distingir entre la que és pròpia dels pobles agrupats i viles, per una banda, i la dels veïnats de cases separades i masos, per l'altra. En aquest darrer cas, un major aïllament i una menor vida col·lectiva, determinen una mentalitat i un tipus de societat amb certes peculiaritats.

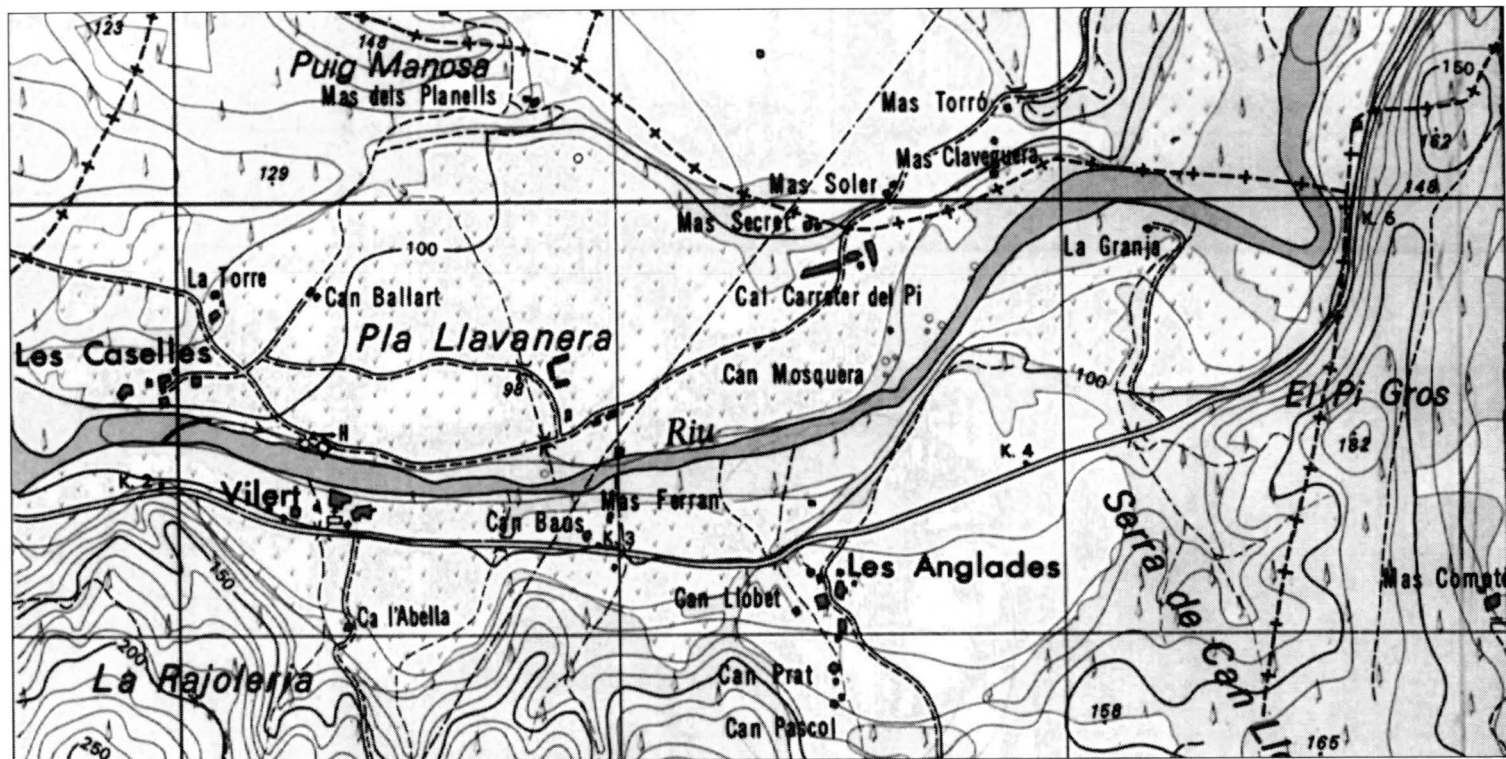
A) VILERT, EL VEÏNAT DE LES ANGLADES I CA L'ANGLADA D'AMONT, EN LA PRIMERA MEITAT DEL SEGLE XIX

1. *Vilert*, a principis del segle XIX disposava d'Ajuntament propi, compost pel poble del mateix nom i els dos veïnats de les Caselles i les Anglades, els dos darrers separats pel Fluvià: el primer es trobava situat al nord del riu, el segon, al sud.

Per l'etapa corresponent a la infància d'Isabel, mentre ella vivia amb els pares a Sant Llorenç de les Arenes, comptem amb un padró municipal i un "apeo" o resum cadastral de l'any 1819. Malgrat que els dos documents pertocuen a uns moments durant els quals encara es vivien, a tot el país, els calamitosos efectes de la Guerra del Francès, les xifres que ens aporten tinc la sospita que no s'ajusten a la realitat; el primer es limita a anotar 29 veïns, i el segon, per la totalitat del terme, sols assenyala 271 "fanegas", quantitats notòriament insuficients. Així i tot, aquest darrer ens pot servir per establir uns acceptables percentatges sobre les propietats, així com la classe de cultius que poden ajudar-nos al coneixement de l'estructura agrària local.

Segons el mencionat "apeo", la major part de la terra —tant la de cultiu com l'ocupada per boscos i brolles— es trobava agrupada al voltant de catorze masies, de les quals set pertanyien a llurs respectius cultivadors: els masos Abella, Mir, Prat, Sot, Pascual, Llovet i Anglada, mentre les set restants corresponien a propietaris forans, que les explotaven per mitjà de masovers. Entre uns i altres acaparaven la major part de les terres agrícoles del terme: quasi el 80%. Entre els propietaris forans sobresortien Francesc Còdol i Vibert, veí de Figueres, el qual, a més de dos masos posseïa l'únic molí fariner que existia al poble, i Francesc Batlle, veí de Girona, amb dos masos més. La resta de la terra es trobava repartida en petites parcel·les entre els veïns del municipi i els forasters.

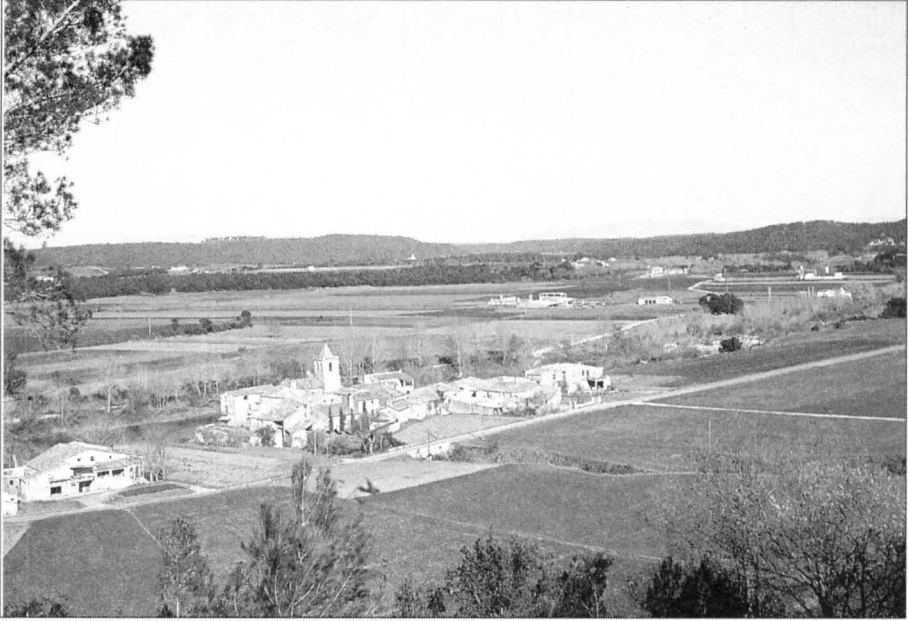
Quant al tipus de cultiu, la major part del terratge es dedicava a "sembradura", que ocupava la meitat del terme; després venien els olivars, amb el 8%, i finalment les vinyes, amb el 3%. La resta del territori estava ocupada per boscos i erms.

Mapa del terme de Vilert (M.T.N. a 1:25.000. Navata).

Vilert que, poc abans de l'arribada d'Isabel Piferrer al mas Anglada, figurava com a municipi independent, poc després entrà a formar part del municipi d'Espenollà.

Es troba integrat per un petit nucli de cases agrupades, al peu de la carretera, el poble o lloc de Vilert pròpiament dit, i dos veïnats: les Anglades, al sud del riu Fluvià, i les Caselles, al nord.

El poble de Vilert, que en temps d'Isabel comptava amb menys habitants que el veïnat de les Anglades, se situa entre la carretera de Bàscara a Banyoles i el riu Fluvià.

Corresponents a uns anys més endavant, són les dades aportades per Pascual Madoz, en el conegut "Diccionario", de mitjans del segle passat, on es fa la següent descripció de Vilert:

"Lugar en la provincia de Gerona, partido judicial y diócesis de Gerona (3 leguas)... y Ayuntamiento de Esponellà [en aquests moments, com es pot veure, Vilert ja no formava municipi apart]. Tiene 50 casas y una iglesia parroquial (Sta. Maria) de la que son anejas las capillas de la Trinidad y de San Esteban, servidas por un cura de ingreso de provisión real i ordinaria. El término confina: N. Esponellà; E. Orfas; S. Oller y O. Vilademí. El terreno es de mediana calidad; le cruzan varios caminos locales. Prod. trigo, aceite y legumbres; cria caza de conejos y perdices. Pobl.: 29 vecinos, 104 almas. Cap. Prod.: 2.479.200 rs. Imp.: 61.980".

La descripció de Madoz, almenys quant als pobladors i als habitatges, és confusa, fet que no ha d'estranyar si tenim en compte que el geògraf escriu el seu llibre des de Madrid i el seu treball depèn de la informació rebuda dels corresponsals. Una prova d'aquella confusió és que fa constar l'existència de 50 "casas" i només 29 "vecinos". Probablement el nombre de veïns i d'habitants que cita corresponen exclusivament al nucli de Vilert, descartades les Anglades i, potser també, les Caselles. Confirmen la nostra deducció, primer les anotacions de cases i persones que sobre el veïnat de les Anglades, un dels tres nuclis que constitueixen Vilert, ens transmet Isabel Piferrer i que veurem dintre

de poc; en segon lloc, les taxes de naixements corresponents a l'etapa estudiada, pròpies d'una població que, com a mínim, dobla i probablement s'acosta al triple de la indicada en les publicacions oficials o basades en aquestes darreres⁴.

De finals de l'etapa estudiada –probablement de la primera o segona desena de la segona meitat del segle dinovè– posseïm una altra relació de cases i bestiar del poble de Vilert, que ens confirma el que estem dient. Segons aquest document, de tipus fiscal i, per tant, més aviat propens a subvalorar les dades reals, almenys referent als béns, s'assignen al poble pròpiament dit, 24 veïns que menen rem i, en conseqüència, subjectes a tributació pels dos esmentats conceptes de casa i bestiar. En “despoblado”, és a dir, escampades pel terme i formant les dues entitats de població de les Anglades i les Caselles, se'n compten 51 més. Si hi afegim les altres llars no pageses (rector, fuster, paleta, etc.) que, encara que poques, hem de tenir en compte, aquesta darrera font ve a coincidir tant amb l'avaluació d'Isabel Piferrer com amb el “Nomenclàtor” de 1877. Aquest document fiscal, malgrat les inevitables ocultacions pròpies de dita mena de papers, ens ofereix una visió de l'estructura agrària de Vilert més ajustada a la situació de l'època d'Isabel Piferrer. A part un major nombre de rems agraris que el “apeo” de 1819 (alguns dels quals potser són nous, però la majoria devien existir ja quan es portà a cap aquell), ens aporta altres interessants dades. Així, dels mencionats setanta cinc rems agraris, sols trenta vuit poden disposar de bestiar gros de treball (mulats o bous), una quinzena compten amb un ase i la resta no posseeixen cap classe d'animal de treball. Dintre aquests predominen els bous, que sumen cinquanta-cinc, al costat de només catorze mulats.

Són nombroses les cases que tenen truges i que, per tant, es dediquen a la cria de porcs i no solament a criar-ne un o dos pel consum propi. Si bé l'inventari anota una o dues truges per llar, és molt probable que aquest nombre fos més elevat.

Els ramats, en canvi, sols existeixen en les explotacions més grans, tant menades directament per l'amo, com en parcel·leria. Segons les dades de què podem disposar, serien ramats petits, de només d'una vintena de caps, encara que, com hem vist per les truges, de fet, sumarien més.

El que no manca en gairebé cap casa és un o més porcs d'engreix, pel consum propi o per la venda. La ramaderia, doncs, aquí representa una activitat de considerable pes dintre les explotacions agràries. (Vegi's Apèndix).

4. Vegi's la relació de naixements a Vilert durant el període estès des de l'any 1800 a 1860:

ANYS	NATS EN 10 ANYS	PROMIG PER ANY
1801-1810	91	9,1
1811-1820	130	13
1821-1830	121	12,1
1831-1840	120	12
1841-1850	138	13,8
1851-1860	120	12

(Arxiu Anglada)

2. Ca l'Anglada o ca l'Anglada d'Amont —com s'anomenà durant molt de temps, per distingir-la d'una altra masia coneguda com ca l'Anglada d'Avall, que posteriorment canvià el nom pel de can Llobet— formava part del *veïnat de les Anglades*. Aquest apareixia com una de les tres entitats de població de l'aleshores municipi de Vilert: el poble pròpiament dit o nucli agrupat, considerat com el centre o capital, malgrat no fos el més habitat, i els dos veïnats de les Caselles i les Anglades. A diferència de les Caselles, constituït exclusivament per cases aïllades, les Anglades contenia un petit nucli d'una desena de cases més o menys agrupades o almenys molt properes unes de les altres (ca l'Anglada d'Amont, can Sot, can Prat, can Ribas, can Coll, can Manosa, cal Sabater, cal Fuster i can Llobet) i les altres, la majoria, escampades per la resta del territori, que ocupava la superfície més extensa de les tres entitats.

El Nomenclàtor de 1877, el primer efectuat dintre el territori espanyol, senyalava per tot el veïnat, trenta-set habitatges o llars habitades⁽⁵⁾. Isabel Piferrer, en canvi, en unes anotacions on compara les cases i els habitants del veïnat quan ella hi arribà, l'any 1840, i quaranta anys després, quan escriu, troba, en el primer cas, per les Anglades 30 cases i 157 habitants⁽⁶⁾.

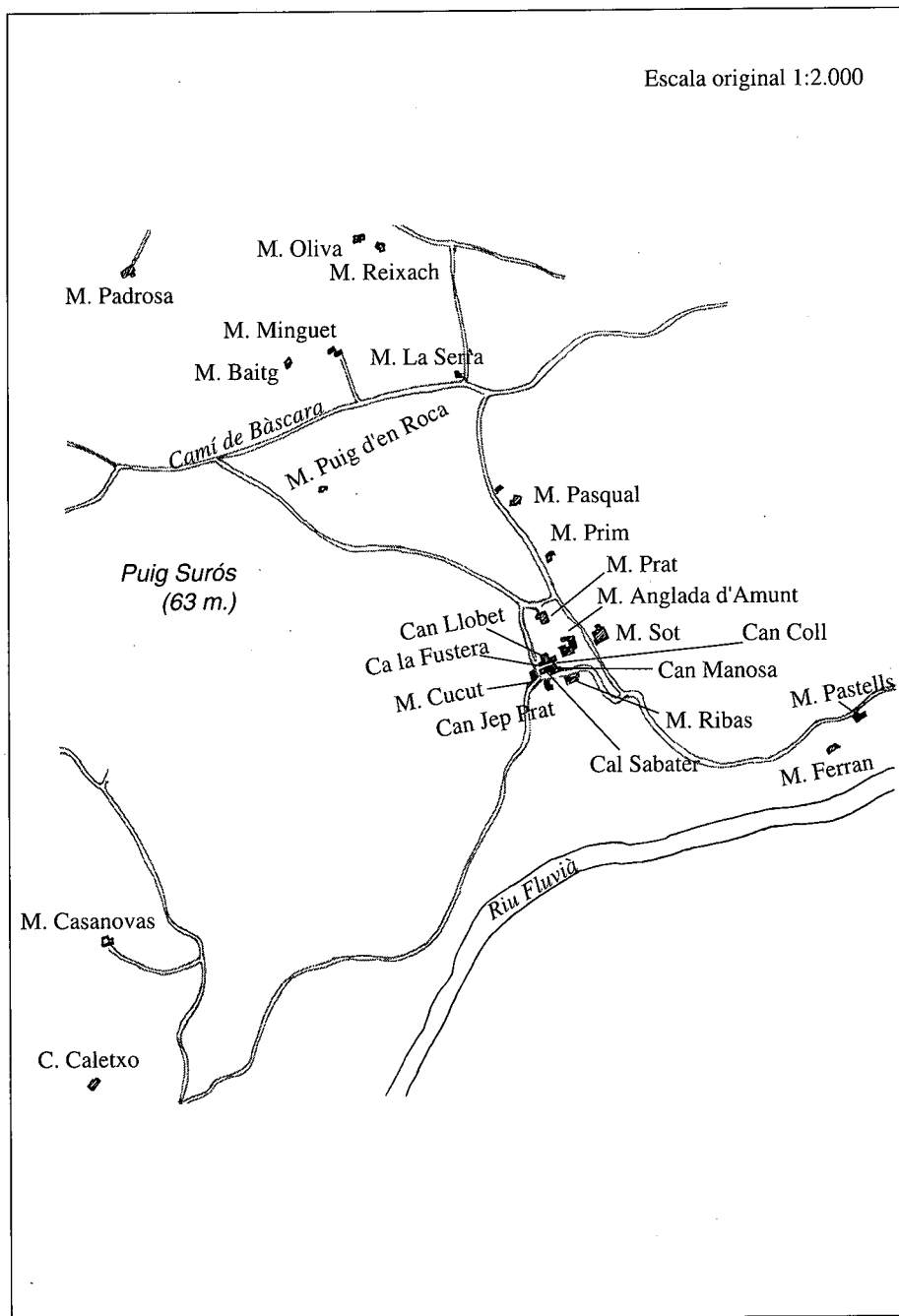
3. Com hem vist, *ca l'Anglada* ja existia en el segle XIII, centúria de la qual daten els primers documents conservats a l'Arxiu familiar. El primer dels membres coneguts de la nissaga és Arnau Anglada, citat l'any 1281⁽⁷⁾. Des d'aleshores fins l'etapa que estem estudiant, se succeïren nombroses generacions, dintre les quals es conservà, sense interrupció, la casa pairal i el nom. Aquest darrer no sempre pogué ser transmès per línia masculina: en el segle XVII, la pubilla Maria Anglada Boïgas, que casà amb Miquel Rovira, de Sant Miquel de Campmajor, aconseguí que el fill d'ambdós, Llorenç, l'hereu, avantposés el nom de la mare al del pare.

5. "Nomenclàtor de la provincia de Gerona" s.d. En el citat Nomenclàtor, Vilert, que forma part del municipi d'Esponellà, hi és inventariat de la següent manera:

	EDIFICIOS HABITADOS		EDIFICIOS INHABITADOS
	Const.	Temp.	
Angladas (Las) Caserio disem.	37	—	—
Casellas (Las) id. id.	12	—	2
Vilert Lugar (Arxiu Anglada)	29	—	5

6. La relació d'Isabel Piferrer registra no solament les llars del veïnat pròpiament dit, sinó dels voltants. En la llista corresponent a l'any 1840, eren les següents: can Teixidor (3 persones), cal Carreter (8 id.), can Pascol (3 id.), can Janic (9 id.), can Prim (6 id.), can Prat (12 familiars, més 2 llogats), can Anglada (6 familiars, més 4 llogats), can Coll (8 persones), can Manosa (3 id.), cal Sabater (6 id.), can Llovet (7 familiars, més 2 llogats), can Ribas (4 familiars, més 2 llogats), can Patllari (3 persones), can Diro (4 id.), cal Aleix (4 id.), can Putxet (3 id.), mas Haumà (3 id.), can Reixac (4 id.), cal Baró (3 id.), can Minguet (5 id.), can Baix (3 id.), can Senen (3 id.), can Padrosa (4 id.), can Caletxo (2 id.), can Masdemont (5 id.), cal fuster Garriga (5 id.), can Baus (5 id.), cal Rajola (5 id.) i el mas Ferrant (4 id.).

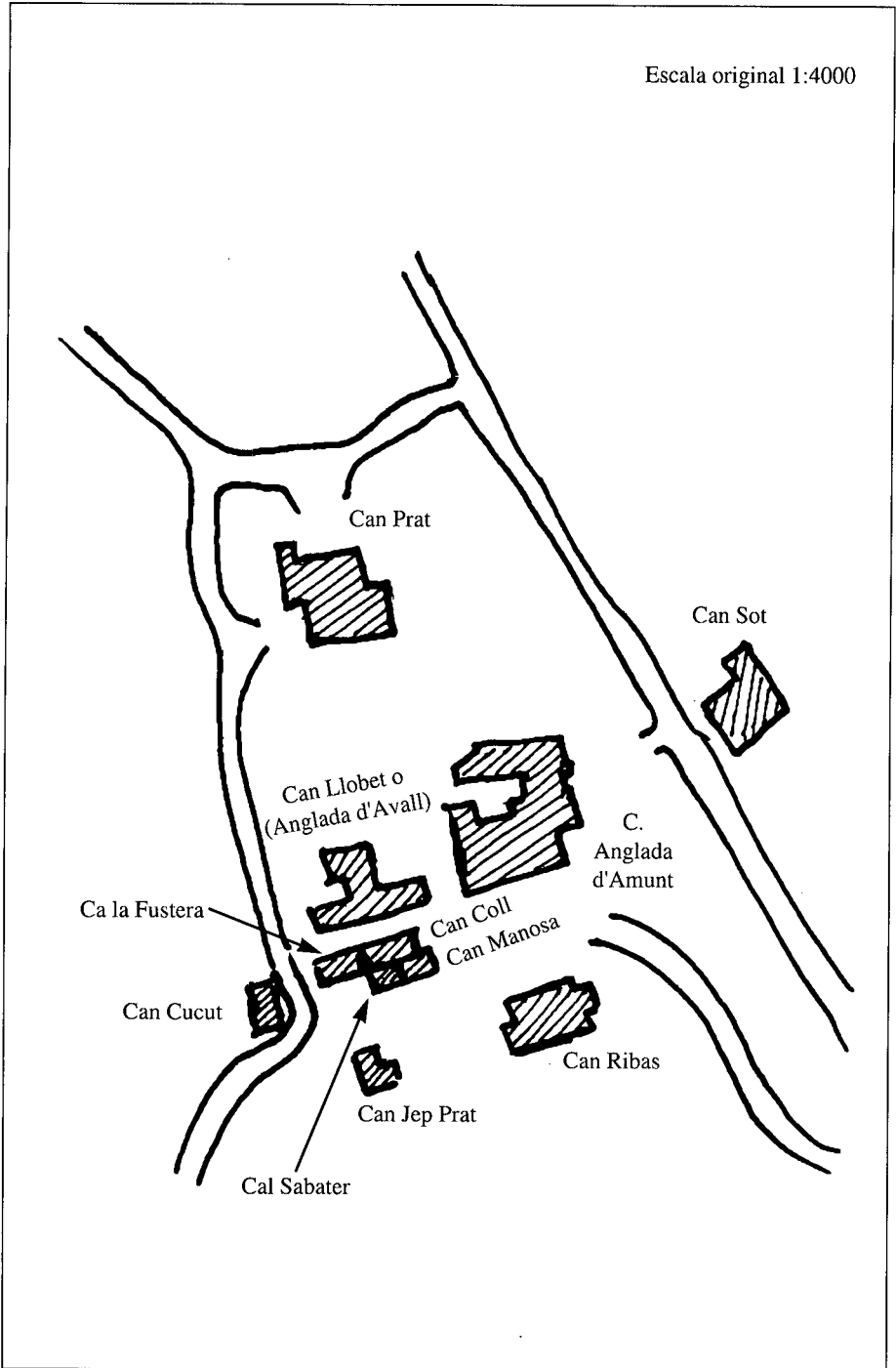
7. Viader, Ferrant: op. cit.

Les Anglades, a mitjans del segle passat, apareixien com un veïnat d'una trentena de cases escampades, entre les quals, una dotzena s'agrupaven fins donar lloc a un petit nucli o llogarret.

Aquí es trobava la gran pairalia Anglada. (Gràfic extret del mapa cadastral a 1:2.000, de Joan Papell i Llenas, de l'any 1864).

Escala original 1:4000

El nucli agrupat del veïnat de les Anglades, segons el mateix mapa de Joan Papell.

Veïnat de les Anglades. Actualment, en el veïnat de les Anglades, sols resten habitades de manera permanent, set masies, de les quals quatre es dediquen a l'agricultura a temps complet.

El mas Anglada o Anglada d'Amont, es troba format per diferents edificacions, emplaçades al voltant d'un pati central. De totes elles, el mas originari està representat pel bloc paralapipèdic del centre.

La nostra etapa comença regint la família Pere Anglada Riera (n. en 1789 i m. en 1854), pare d'un dels principals protagonistes de les Memòries d'Isabel Piferrer, el seu espòs, de nom Llorenç. Són temps difícils els que corresponen a aquest patriarca, ja que abracen els dos períodes bèl·lics que venen a trencar la llarga etapa de pau corresponent a la major part del segle divuitè: la Guerra del Francès (1808-1814) i la primera guerra carlina o guerra dels Set Anys ("Guerra de Successió" l'anomena Isabel, en les Memòries), que va de 1833 a 1840. Justament quan Isabel contrau matrimoni i es fa càrrec com a mestressa de la casa Anglada, finia el darrer conflicte.

No és d'estranyar, doncs, que la casa Anglada sofrís les conseqüències d'unes situacions tan insegures i que la família d'Isabel, sobretot una germana casada prop d'aquella pairalia, li desaconsellés el casament. La primera guerra carlina, de manera especial, hauria donat lloc a destrosses i robatoris, però menys dels que podrien fer suposar els desesperançadors consells fraternals. En un llibre de l'Arxiu Anglada, on consta l'administració de la hisenda (comptabilitat del patrimoni, obres fetes als habitatges o als camps, millores, compres, etc.) es pot comprovar com ja, des de l'any 1839, és a dir, a punt de finir la guerra, es comencen a fer obres a la casa principal. Potser, cal dir-ho tot, per tenir-la a punt en ocasió del casament de l'any següent, ja que, per aquestes velles nissagues catalanes, per damunt de tot, inclús endeutant-se, calia mantenir el prestigi i el "nom". També caldria tenir en compte el dot que aportarà, quan s'efectuï l'enllaç, la nouvinguda, de dues mil lliures, les quals, encara que no es cobrin totes de cop, no deixen de fer-se efectives, any rera any⁽⁸⁾.

Sigui com sigui, des d'aquest moment, cap anyada es deixen d'anotar millores a la casa i als camps, o compres de noves finques, així com també la construcció d'algun nou edifici. Per exemple: el mateix any de la boda, potser amb l'ajuda de les tres-centes lliures que, com avanç del dot, rep Isabel, es compra la meitat d'un hort de regadiu. Durant la dècada següent, i malgrat un plet amb un oncle del nuvi per qüestió de llegítima, la família Anglada es gasta tres-centes lliures per "fer la meitat de la casa de Bilert" (potser també procedents dels terminis del pagament del dot), adquireix el dret d'edificar una resclosa, compra un olivar i un tros de bosc, amplia i millora la casa pairal (construcció d'una eixida, una nova cuina, reforçar voltes, etc.). I tot això sense comptar l'abonament de les dots a les tres germanes, casades en el transcurs d'aquests anys o molt poc després, cada un d'ells de mil lliures.

L'ampliació del patrimoni segueix durant els anys cinquanta, amb la compra d'un camp de quatre vessanes i "una altra pessa de terra anomenada Olivet de Ollers, que es troba a la vora de nostra casa...", així com, a carta de gràcia, "aquella feixa de terra que es troba sota el clos...". El que no és obstacle per emprendre noves obres a la casa, ampliant-la per fer-hi habitatges pels masovers, ja que unes febres tifoides que el tingueren postrat al llit, impediren a Llorenç treballar durant una llarga tongada. Evidentment el patrimoni dels Anglada, des de la vinguda de la nora, no deixa d'anar endavant.

8. "Capítulos matrimoniales firmados por Lorenzo Anglada, propietario del pueblo de Vilert, e Isabel Piferrer y Viñas soltera. En poder del Dto. José Draper, Notario Real del número y Colegio de la villa de Figueras. Día 3 Janer de 1840". (Arxiu Anglada).

Per un coneixement més exacte del patrimoni de la casa Anglada i el que significava dintre el petit món rural del que formava part, disposem de la minuciosa comptabilitat portada a cap pel fill hereu, Josep. Prototipus del propietari rural, culte i metòdic, amant de la seva condició i obert als progressos agraris del temps, ens ha deixat, a part diferents obres narratives, uns acurats llibres de comptes a través dels quals podem, ara sí que amb pas segur, comprovar l'estat i les diferents incidències del patrimoni familiar a mitjans del segle passat.

De la documentació esmentada es dedueix que en aquells moments, el patrimoni no es limitava al mas Anglada d'Amont pròpiament dit, sinó que abraçava altres propietats. En conjunt sumaven 58 vessanes de "sembradura", 28 d'olivar i 13 de vinya, amb 84 de boscos, brolles i erms, a més de cinc cases. Si a tot això hi afegim, com a força de treball animal dos parells de bous i un de mulats i, a més, un ramat d'ovelles, no ens estranyarà que, en aquests moments, la pairalia Anglada, ocupi un dels primers llocs entre les grans hisendes de Vilert. La major part de la finca no es trobava cultivada directament per la família Anglada sinó que, en particular des de la malaltia de l'hereu Llorenç, es repartia entre varis masovers, normalment tres o quatre, incloent-hi un que vivia al poble de Vilert. Els propietaris només menaven una part de la terra i encara amb l'ajuda de jornalers. Sembla que la seva principal dedicació era la cria de bestiar, especialment porcí⁽⁹⁾. El bosc, en canvi donava poc rendiment, com ho expressa el fill Josep quan afirma que no sap ben bé el valor de la fusta que n'ha tret, però "no cabe duda que dista mucho de pagar los gastos de reparación y conservación de las casas".

¿Què rentaven a la família Anglada les terres i edificis que no es menaven directament? Segons el mencionat llibre de comptes, els ingressos corresponents a les parceries, pels tres quinquennis 1848-1862, es distribuïen de la següent manera:

65 quarteres de gra, anuals

47 mallals d'oli, id.

8 1/2 càrregues de raïms id.

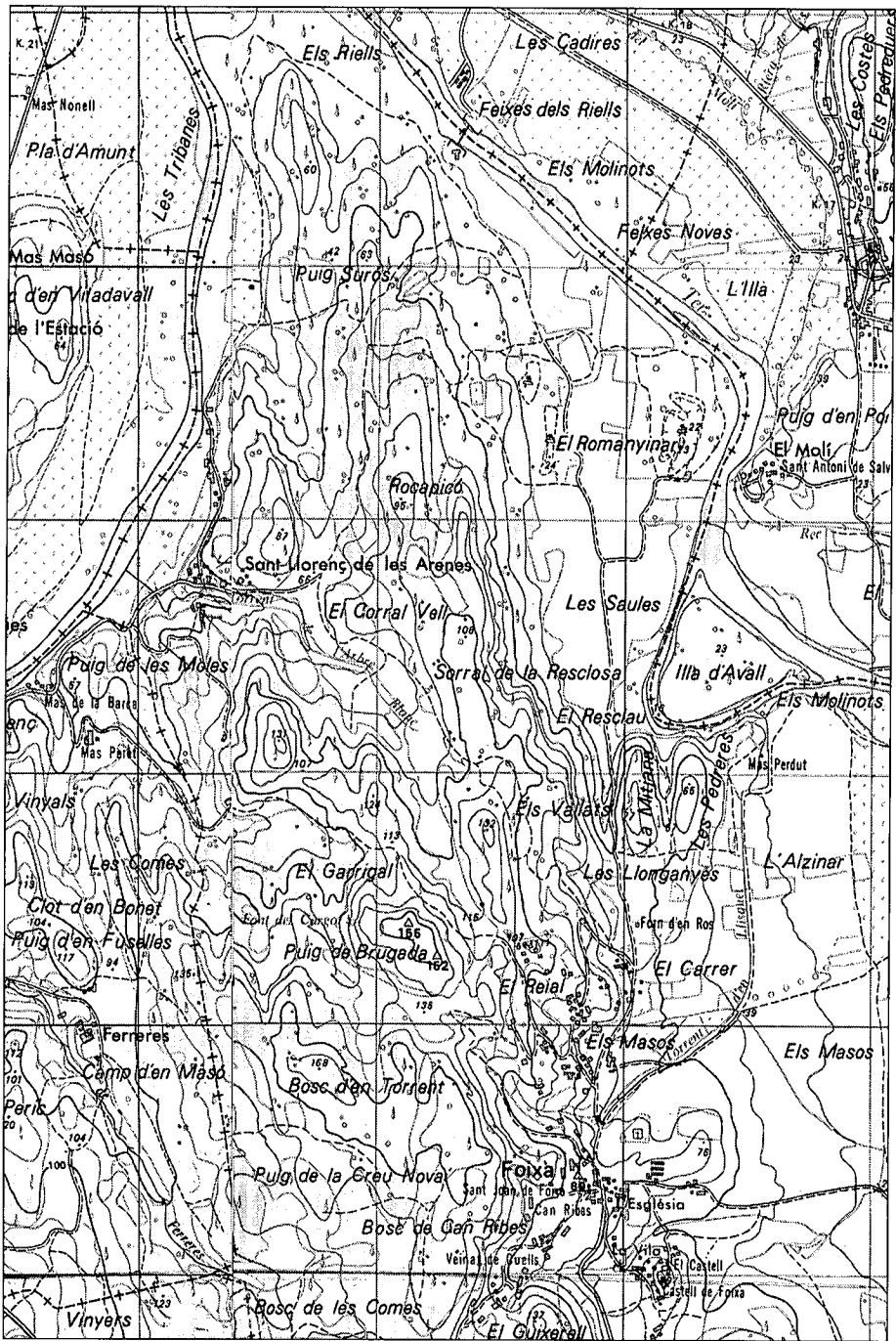
90 duros de l'arrendament de les cinc cases de la seva propietat.

En total uns rendiments anuals de 7.518 rals, dels quals encara se n'havien de descomptar les contribucions. Unes rendes que avui ens semblen esquifides, però normals en l'economia de l'època, donats els mètodes de cultiu, la qualitat de les terres i els baixos rendiments per vessana, comparats amb els actuals.

B) SANT LLORENÇ DE LES ARENES I LA CASA PIFERRER

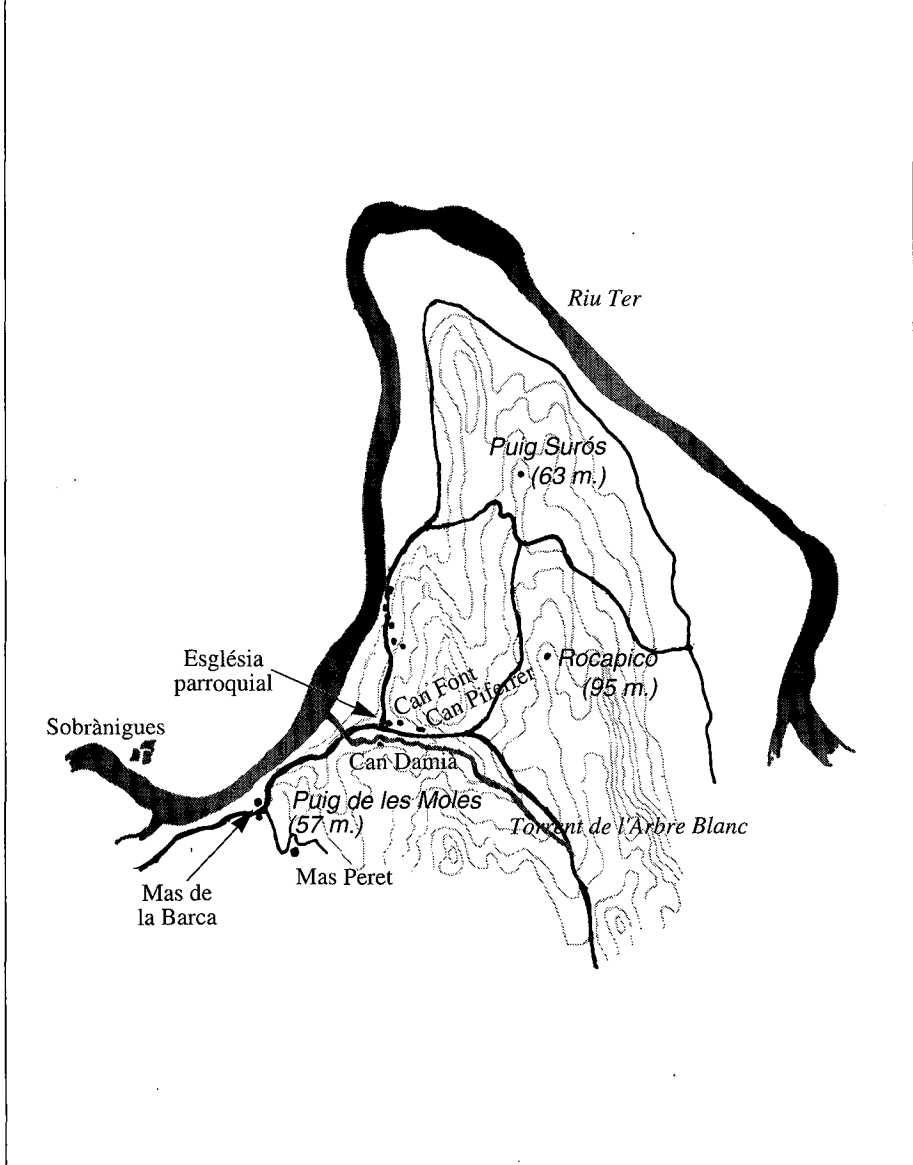
Menys dades posseïm sobre la casa Piferrer, d'on procedia Isabel, en el poble de Sant Llorenç de les Arenes.

9. Llibreta d'anotacions d'Isabel Piferrer, on es raonen els avantatges de criar porcs, en lloc de gallines o pollastres. Arxiu Anglada.

Mapa de Sant Llorenç de les Arenes. Sant Llorenç de les Arenes se situa en el Baix Empordà, dintre el gran meandre que dibuixa el riu Ter, abans d'entrar en la plana de Torroella de Montgrí. Forma un veïnat de prop d'una vintena de cases, pertanyent al municipi de Foixà.

Sant Llorenç de les Arenes
Escala original 1:25.000
Equidistància corbes de nivell: 10 m

Les cases que formaven el poble de Sant Llorenç de les Arenes, es trobaven agrupades més o menys en dos veïnats: el que es situava a redós de l'església, i un altre a uns tres o quatre-cents metres al nord, estès a la vora del camí.

Sant Llorenç de les Arenes. Al voltant de l'església parroquial sorgeix un nucli on destacaven can Font, can Damià i can Piferrer.

Mentre Vilert se situa en la vall mitjana del Fluvià, Sant Llorenç es troba emplaçat en la vall baixa de l'altre riu empordanès, el Ter, en la panxa d'un ample meandre que la corrent fluvial dibuixa abans d'entrar en el mar i en un paisatge d'horitzons més amples i de terres més grasses que Vilert.

Sorgia com un veïnat més petit que les Anglades, de 64 residents, malgrat ser conegut amb el nom de "poble". En el "Diccionario", de Madoz se'l descriu de la següent forma:

"Lugar con ayunt., de la prov. de Gerona (4 horas). Situado en un llano en las inmediaciones del r. Ter, en parage combatido por todos los vientos; disfruta de extensos y agradables horizontes y saludable clima. Se compone de 14 casas y una igl. parroq. bajo la advocación de San Lorenzo, cuya festividad como patrono se celebra el 10 de agosto; la sirve un pàrroco. Confina el tèrmino: por el N. con el r. Ter; por el E. y S. con el tèrmino de Foixà y por el O. con el de Flassà. Se extiende en todas direcciones, poco más de 1/4 de hora.

Su terreno es de buena calidad y se cultivan 30 vesanas de primera clase; 116 de segunda y 40 de tercera; de viñedo hay 67 vesanas; el olivo crece indistintamente por las heredades y en algunos trozos de tierra destinados exclusivamente a su cultivo. El bosque arbolado ocupa 132 vesanas e igual extensión las malezas y tierra eriales; el r. Ter, ya mencionado, le fertiliza con sus aguas.

Prod.: trigo, legumbres, vino, aceite y pocas hortalizas. Pobl.: 14 vecinos, 64 almas. Cap. prod.: 603.600; Imp.: 15.090".

Casa Piferrer. A diferència de la pairalia Anglada, que ja existia en el segle XIII, la casa de la nombrosa família Piferrer, era nova, ja que fou edificada pel pare d'Isabel, després d'haver heretat. Com pot veure's tenia l'aspecte d'una gran mansió, on no hi mancava l'alta torre, com en els antics castells.

A diferència de l'Anglada d'Amont, la pairalia Piferrer mancava de tradició. Josep Piferrer, el pare d'Isabel, procedia d'una casa humil, de "trabajadores rudos e ignorantes", segons les memòries del nét. El pare d'en Josep però, tingué la sort que, en morir un seu germà sense fills, heretà la propietat, millorant, d'aquesta manera, considerablement de posició. Per altra part, el fill es casà en primeres núpcies amb una pubilla del veïnat de l'Estanyol (entre Aiguaviva i Bescanó), així que, entre aquesta heretat i la que li pervingué dels pares, es convertí en un respectable propietari rural.

Josep havia nascut l'any 1770 i durant la joventut no sols hagué de

treballar afanyosament, sinó que els seus pares es despreocuparen completament de donar-li cap mena d'instrucció.

Hagué d'aprendre d'escriure i de llegir quan ja era gran i per mitjà d'un mosso de la casa i encara d'amagat de la família.

Es casà jove, als 18 o 19 anys, amb una pubilla encara més jove que ell, la qual, als 17 anys d'edat el deixà vidu amb tres fills. Poc després, als 22 anys, contragué un segon matrimoni amb la cosina Rosa Viñas, de 16 anys d'edat, malgrat l'oposició dels pares, de la qual tindria catorze fills més.

En morir els pares heretà els béns familiars que, units als propis, "formaban una hacienda respetable". Des d'aquest moment, el matrimoni canvià de vida, "... se vistieron con todo lujo...; él se proporcionó un brioso y soberbio corcel... y ella compró los más lindos juguetes de plata para los niños. Luego emprendieron la construcción de una casa grandiosa, con la correspondiente torre, para su morada...". I, com en aquells contes que ens explicaven les àvies, en fer les obres, varen descobrir, amagades, dues olles plenes de monedes. Per acabar d'immergir-nos en aquest ambient entre real i fantasiós, no mancà tampoc l'assalt d'un escamot de lladres, què estigueren a punt de degollar a Piferrer i el despullaren de tots els diners que guardava a la casa, construïda feia poc, amb tant d'optimisme i empena.

L'assalt té lloc durant l'ocupació francesa corresponent a la Guerra del Francès, poc abans de néixer Isabel, i probablement seria verificat per alguna de les partides de "brivalles" que tant proliferaren durant aquells desventurats anys. Des d'aquesta feta, Piferrer que si no era afrancesat almenys es trobava en bones relacions amb els invasors, aconseguí permís per disposar d'arma.

La prosperitat de la casa Piferrer es consolidà en un espai de temps relativament curt, que correspon a l'etapa de tranquil·litat i progrés material que (deixant a part el parèntesi de la Guerra Gran, que degué afectar poc aquestes terres del Baix Ter) s'estén des del segon terç del segle XVIII fins la invasió napoleònica. Josep, fins els quaranta anys d'edat (és a dir, vers 1810), segueix "tan divertido como en los años de su mocedad", com explica el seu nét de ca l'Anglada. És un reconsegurat jugador de cartes –entre altres amb el rector–, fins que un dia la seva muller li planta cara, el segueix fins on anava a jugar, i estant present tota la partida, acaba forçant-lo a abandonar la taula de joc.

Des d'aquest fet, Piferrer abandonà el vici. És rigorós en l'educació dels fills, probablement a causa de "los desmanes que había cometido en su juventud y el mal resultado a què lo habían llevado".

La Guerra del Francès, malgrat l'actitud benevolent de Piferrer envers els ocupants, deixa sentir els seus efectes. Per això, una vegada acabada, el projecte d'edificar una altra casa per l'estada d'un masover, s'ha de suspendre. En part les misèries de la lluita i en part una família cada dia més nombrosa, l'obliguen a seguir cultivant la terra pel seu compte, si bé amb l'ajuda de mossos i de la nombrosa descendència.

El treball no fou obstacle perquè, al revés del què hagué de passar ell, donés la deguda instrucció als fills, la majoria dels quals estudiaren fora del

poble. Quant a les filles “las educó con la mayor economia, acostumbrándolas al trabajo y ocupación continuas... Les enseñó cuanto podia serles útil para el manejo de una casa de labranza, en donde pensaba él colocarlas; porquè preferia un labrador o propietario a un letrado o artesano... Siempre fue amante de que se divirtieran... sin traspasar, empero, los límites del decoro...”⁽¹⁰⁾.

UNA DONA CORATJOSA, INTEL·LIGENT I SENSIBLE

Encara que, en l'organització familiar de l'etapa estudiada, l'home aparegui sempre com el cap i senyor, la dona no sol deixar mai de jugar un important paper, tant dintre l'estructura jurídica de la societat rural, com en el petit món domèstic o en l'educació de les noves generacions, especialment les noies. Tant més, quan més acusada és la seva personalitat. I aquí ens trobaríem des de la dona de poques llums i, per contra, amb marit autoritari, a la dotada d'excel·lents condicions d'intel·ligència i voluntat, que la situen a un nivell moral superior a la seva parella. Isabel Piferrer sembla anar per aquest darrer camí.

Nascuda a les acaballes de 1814, amb la Guerra del Francès donant els darrers rogalles, quan arriba al món ha de començar per conviure amb un reguitzell de germans.

En néixer a la casa ja n'hi havia sis i, després d'ella, encara se n'hi afegiran tres més (deixant a part una altra germana que morí molt petita). Passa a la llar paterna els anys corresponents al regnat de Ferran VII i de la primera guerra carlina i fins que aquesta finí, no es casà amb l'hereu Llorenç Anglada i anà a viure al mas del marit, a Vilert. Llavors comptava vint-i-sis anys d'edat.

Per les famílies rurals empordaneses l'etapa corresponent a la infantesa i joventut d'Isabel, fou políticament de gran mobilitat. Primer hagueren d'escolar-se els anys austers i feixucs de la reconstrucció del país, devastat per l'ocupació francesa, si bé no podem oblidar que aquesta darrera, com acostuma a succeir sempre, incidí desigualment sobre les diferents llars. Els Piferrer, per exemple, semblen sortir-ne, si no ben parats, almenys sense gaires perjudicis. Però la caiguda dels preus agraris, corresponent als anys immediats de la postguerra, no deixaria de fer més laboriosa, com en tot el món rural, la revifalla.

No tenim notícies de com incidirien en aquells minúsculs nuclis rurals els períodes històrics coneguts com el Trienni Liberal (1820-1823) o la dècada Absolutista (1823-1833), encara que probablement els afectarien poc, degut tant a llur aïllament dels centres decisoris, com eren les ciutats i viles, com al tipus d'economia imperant, considerablement autarquitzada. En la documentació familiar de la casa Anglada, almenys, no hi trobem al·lusions.

10. “Breve reseña de la vida de Isabel Piferrer y Viñas, por su hijo José Anglada Piferrer”. (Arxiu Anglada).

No esdevé el mateix amb la primera guerra carlina, durant la qual Isabel ens explica que “estaba muy ocupada en cuynar, pues benia tanta gente que nos daban mutxo que hacer; muy a menudo cristinos; a beses se estaban algunos dias. Los carlistas no benian tanto...”.

A vegades uns i altres no es limitaven a allotjar-se a la casa, sinó que intentaven robar-la o assaltar-la, com en l'episodi en què el seu pare ferí greument un carlí d'un tret de fusell.

Pitjor deuriem anar les coses al mas Anglada, segons informa una germana a Isabel, poc abans de casar-se aquesta: “...si tu bieras aquella casa —li diu— está si cau o no cau y si ho fa no la bolberan aserla fer jamás, porqué en aquella casa no ay mas que miserias. En toda la casa no tiene mas que una silla para sentarse a la buera del fuego... comen pan, la mitat besas y encara bort...”. Suposant que aquesta descripció siguiu exagerada (i tenim motius per creure-ho), donat que té com a finalitat fer desdir a Isabel de casar-se amb l'hereu Anglada, no hi ha dubte que la situació d'aquesta família en aquells moments seria precària, fet que contrasta amb la posició d'anys anteriors, quan en el “Apeo” de 1819, apareix com una de les principals pairalies de Vilert.

La infància d'Isabel és poc diferent del de les altres nenes que creixien en un ambient plenament rural, com era el veïnat de catorze cases de Sant Llorenç de les Arenes, on el seu món es reduïx al clan familiar i a la restant mainada del poble. Als cinc anys el rector li ensenya de llegir, però per aprendre d'escriure n'han de passar molts més i encara per la necessitat que sent de contestar les cartes d'amor que li envien els pretendents (els “currutacos”). Aleshores aprofita també per conèixer les quatre operacions, “aser reglas de tres, de compañía, aprender distancias y canar algun campo...”. Però ara el mestre és el propi pare.

Als dotze anys “...ya me confiaren lo ramat con otra noya como yo...”. Era un ramat important, per aquells temps: 70 ovelles que, a més de conduir i vigilar, havia de defensar dels atacs dels llops. Aquest episodi de les Memòries és un dels més suggerents: no sols aporta un interès anecdòtic, sinó documental, en testificar-nos l'existència d'allaus d'aquella espècie d'animals en el Baix Empordà, només fa un segle i mig.

Així i tot es considera una noia feliç; quan, molts anys després, escriu sobre aquella tongada de la seva existència, exclama: “no he pasado bida mas felisa...”. Estava convençuda que era pobra i no es va donar compte que pertanyia a una casa bona, fins que, anant a cercar llenya al bosc, una mossa de la seva edat, li digué: —“porquè bas tú que eres rica...”.

— “si, rica como tú...”, li contestà.

Resposta que indignà a la companya, creguda que es mofava d'ella. No podia comprendre que pogués ser rica quan la seva mare els hi tirava constantment en cara el contrari, és a dir, que eren pobres i lletges, que la roba que portava es trobava “muy apedasada”, que només portaven sabates els diumenges, mentre la resta de la setmana calçaven esclops o anaven descalces: “no ay un bosque en el pueblo del que anabem enjagà que no lo aya pasado descalsa...”, afegeix. L'incident de l'amiga, però, la féu rumiar i

acabà concluint que, potser sí, no eren tan pobres, ja que “el Padre no treballa, un ermano mayor tampoco, los estudiantes tampoco y la gente los diuen señós a todos, asta la Madre...”.

Als quinze anys (ens trobem en el 1829), en casar-se una de les germanes, Francisca, deixa el ramat i passa a ajudar la mare en les feines de la casa o de l'hort i acompanyar-la al mercat setmanal a Torroella de Montgrí. Tant hi hagué d'anar-hi que “nunca mas me a gustado...”.

I així segueix fins els vint-i-un anys, als primers temps de la guerra carlina. La família Piferrer, malgrat els perills que comportava, restà a la casa fins l'intent d'assalt per part d'un escamot carlí, la diada de Sant Joan de 1837. Des d'aquell episodi i per temor a represàlies, es traslladaren a Torroella, on s'hi trobava establert un dels fills. Allí hi romangué la resta de la guerra, si bé durant els temps de les collites, Isabel, amb algun criat i criada, retornava al mas per vigilar les feines.

Al final de l'estada a Torroella, Isabel sofreix una greu malaltia que l'obliga a enllitar-se durant mesos. L'acabament de la guerra carlina posa fi a aquesta primera etapa, ja que, una vegada curada, es casa amb l'hereu Anglada i abandona la llar paterna per iniciar una nova vida.

A través de les seves Memòries, Isabel se'ns presenta com una dona molt completa, de forta personalitat i, sens dubte, físicament atractiva, com semblen indicar-ho les nombroses cartes que rebia dels admiradors. Encara que ja sabem que els prototipus o “models” no són més que esquemes mentals que mai es donen a la realitat, almenys d'una manera tan acabada com dissenyen els esquemes teòrics, ens podrà servir per ajudar-nos a comprendre com era una mestressa de pagès durant els anys que la Revolució Industrial, a Catalunya, començava a fer els primers passos.

La seva vida no és gaire diferent de la de les dones contemporànies en ambients rurals de població dispersa. Malgrat la seva posició social dintre la classe dels propietaris cultivadors, la seva manera de viure, de treballar o de pensar, diferien poc de les de les altres veïnes situades en esglaons més baixos. En això consisteix l'interès primordial de l'escrit que ens ha llegat.

Però a més, si deixem a part les observacions i descripcions de caire general, ens trobem amb una dona que, essent una de tantes pageses del seu temps, ens ofereix uns trets molt propis. Una intel·ligència nata, mostrada en la rapidesa amb què aprèn tot el que li ensenyen quan hi posa interès. El coratge, enfortit, des de petita, per haver de fer front sense ajuda, als contratemps i adversitats, propis de l'època i l'ambient en què viu. En posseïm uns exemples en l'episodi de l'atac dels llops al ramat i, més endavant, en l'assalt dels desertors carlins a la casa pairal, o quan, mentre la família es refugia a Torroella, ella resta sola al mas. Sentiments vius i obstinats, com el cas de l'enamorament de Llorenç: quan les germanes li desaconsellen el casament i li diuen que “no entenemos que te as puesto a la cabeza... un pagés tan pagés... como si no ubiere otros...”, ella insisteix que “era todo en bano, siempre me parecia que yo debía yr allí para acondoyr aquella pobra gent...”. Generositat i altruisme, com la dedicació amb què tracta el sogre i les paraules d'afecte que li dedica en les Memòries, així com

l'ajuda al cunyat. Independència de criteri, pròpia del que disposa de seguretat en si mateix. Passió per la vida del camp i aversió a la ciutat, en aquest cas personificada en la vila de Torroella de Montgrí, aleshores el principal centre urbà de les terres empordaneses del Baix Ter, on ella ha d'escolar, a contra cor, uns anys difícils. Quan en surt per casar-se, no pot menys d'exclamar: "...salimos de la ditxosa billa, què tanto yo sofria, el deseo que yo tenia de bibir afuera no creo que ningun fuera capàs de darme entenen de casarme en ninguna part que no fuese a pagés. No se porqué abia tenido siempre un especia de odio a la señoresca...".

Poc amiga de devocions, si bé mai deixa de complir les obligacions religioses; "no faltaba quien suponía que tendríamos dificultad en lograr que recibiera los SS. Sacramentos –diu el fill Josep, quan ella estava a punt de morir– porqué decían que era faltada de fe y de religión; sin embargo, se equivocaron, pues ella los reclamó con insistencia...".

Les seves dedicacions són, per damunt de tot, el treball domèstic –la casa, l'hort, el bestiar– o l'educació dels fills. És ella, més que el marit, atrafegat en les feines del camp, la que no sols els hi ensenya les primeres lletres, sinó la que tindrà cura d'enviar-los a estudiar a fora i d'encaminar-los i corregir-los quan convindrà.

Després d'anys de dedicació completa a la llar i als fills, arribà per Isabel l'hora de donar l'alternativa a la nova generació, en casar-se l'hereu, Josep, amb Mariàngela Boschdemont, d'Adri, l'any 1870, en ple Sexenni Revolucionari. Vingué a reforçar aquella decisió, la mort de l'altre fill, Joaquim, el mateix any del casament. Com diu l'hereu, Isabel "hizo el sacrificio, poco común en la mujer, de desprenderse por completo de la administración doméstica. Es decir, que dejó completamente a cargo de Mariàngela el cobro y distribución de las riquezas procedentes del gallinero y otras que ordinariamente corren a cargo de la mujer...". Així i tot, restà encara sota la seva responsabilitat "el cuidado del ganado de cerda... y el buen orden y limpieza de la casa, pastar y cuidar de las comidas, para lo cual nunca confió en las sirvientas...".

Seguí conservant "una especial predilección por la vida silvestre...y no era raro encontrarla en el bosque...buscando setas, cogiendo bellotas, repreniendo algun leñador que causaba daño..." i fins i tot engegant porcs.

És durant aquests anys més tranquils i sossegats quan s'accentua la seva afició a la lectura, així com anotar "cuanto ocurría que le pareciese digno de ello...", culminant amb les Memòries. "La lectura era una de sus ocupaciones favoritas, cuando los demás trabajos y quehaceres de la casa le dejaban algún reposo —segueix dient Josep—. Todo lo leía, más la obra que siempre llamó su atención fué 'La conducta del sabio en los varios estados de la vida'".

D'aquesta manera anà passant els anys de la darrera guerra carlina i els primers de la pau iniciada amb la Restauració. El 1881 moria el marit, Llorenç, després d'una llarga malaltia, i dos anys després, ho feia Isabel, a l'edat de seixanta-nou anys.

Entrada actual del Mas Anglada.

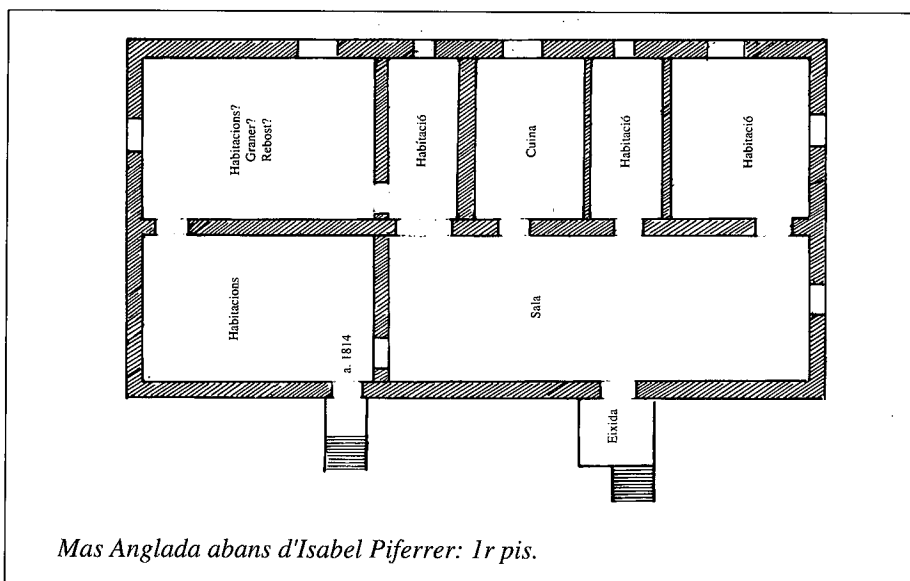
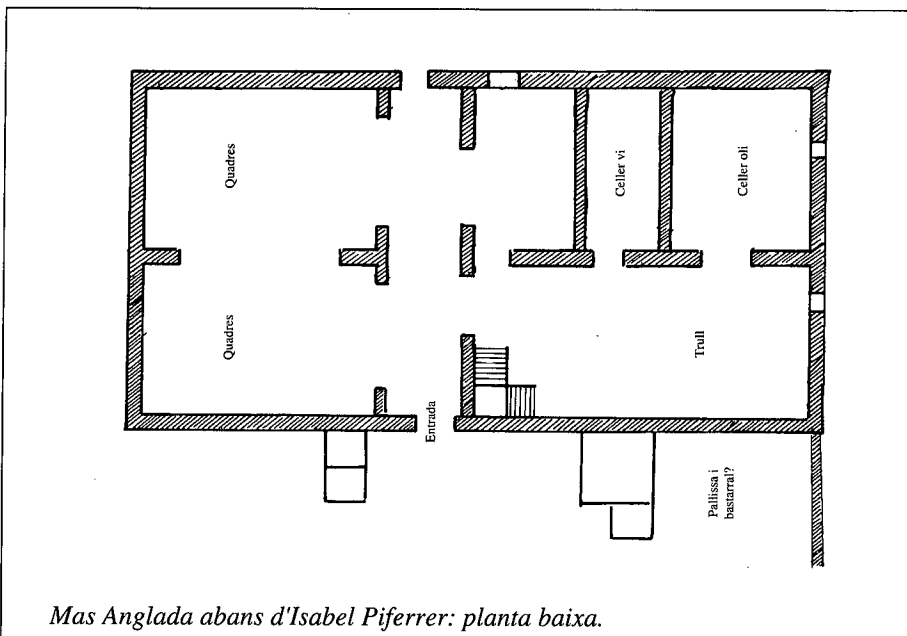
Es pot veure l'eixida corresponent a l'ala afegida en temps d'Isabel Piferrer que, a més, comprèn una cuina nova i una habitació

LA VIDA EN UN MAS VISTA A TRAVÉS DE LES MEMÒRIES I LA BIOGRAFIA DE LA SEVA MESTRESSA

A) EL MAS

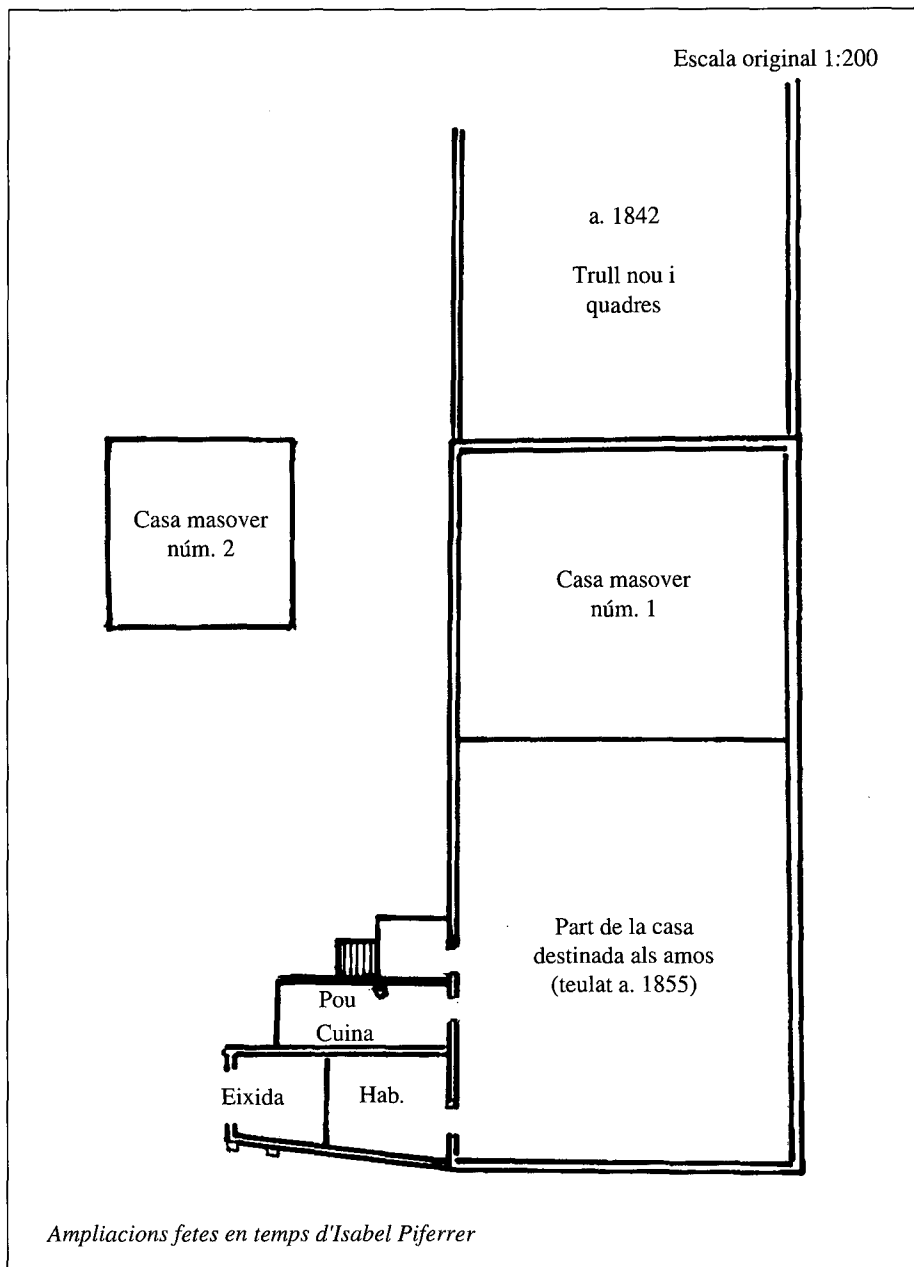
El mas Anglada era un dels milers escampats per tot Catalunya, especialment la Catalunya vella. Podia ufanar-se d'una història molt llarga i ben documentada, encara que no gaire diferent de la dels altres masos amb menys patracols. A grans trets podria afirmar-se que la vida i el treball, així com la mentalitat dels seus residents o les normes legals i consuetudinàries sota les que es movien i, en molts d'ells, inclús les estructures arquitectòniques, havien canviat molt poc des de la solució del plet remensa fins els començaments de la Revolució Industrial. Només, i sobretot per les zones més ben comunicades i de terres més grasses, venien a trencar aquella uniformitat, la introducció d'algunes noves plantes (com el blat-de-moro, les patates, etc.) i algunes millores en el tipus de cultiu i en l'utilatge aportades pel moviment Il·lustrat des de la centúria divuitena.

Cal recordar que els Anglada eren una família de propietaris rurals que explotaven directament les terres. Sols en temps d'Isabel Piferrer, lliuren la major part de les propietats en mans de masovers. Però així i tot, la vida quotidiana i de treball dels membres de la família diferien poc de la dels altres veïns del mas, fossin petits agricultors autònoms o parcers.

Plànols esquemàtics de les edificacions del mas Anglada, abans de l'arribada d'Isabel.

El mas Anglada, quan es casà Isabel, apareixia com una gran masia de plànol i distribució d'acord amb el tipus tradicional. La planta baixa es destinava a les activitats del rem agrari (quadres, trull, celler, etc.), mentre el pis albergava l'habitatge pròpiament dit de la família i assalariats (sala, cuina, cambres, etc.). No queda clara l'estructura primitiva del segon pis (si és que existia abans d'Isabel) ja que ha estat completament reformat en temps més o menys recents.

Les transformacions de l'època d'Isabel. Si bé ja tenim notícies d'obres en ocasió de les noces d'Isabel i Llorenç, els grans canvis constructius tenen lloc uns anys després. La primera transformació d'envergadura fou l'aditament d'una ala a la part oriental de la façana principal del vell mas, destinada a cuina nova i a una cambra. Poc després, i en ocasió de cedir les terres en aparceria, s'hagué d'adaptar el mas per encabir els dos nous masovers: un a la mateixa casa pairal i l'altre a l'antic mas Bartomeus.

Els canvis realitzats en la hisenda durant la tongada estudiada afecten en primer lloc els edificis del mas, no tant, però, com per esborrar-ne la identitat. Quan arriba la nova mestressa, la casa pairal, si hem de fer cas als comentaris de la germana veïna, es trobava en un estat lamentable; de fet, no devia ser ben bé així, doncs encara que de temps no s'havien fet obres i exigia una reparació general, la carcassa es trobava intacta.

El mas que troba Isabel apareixia com un gran casal amb l'aspecte exterior i disposició interior característics del mas català. És a dir, una edificació en bloc, on els espais corresponents a l'activitat agrària, per una banda, i a l'habitatge pròpiament dit, per l'altra, a diferència del que s'esdevé en altres tipus de granges europees, es troben sobreposats.

En aquest bloc es juxtapesaven almenys dos cossos corresponents a dos èpoques anteriors: una gruixuda paret (de tres quarts de metre d'amplada) que separava la porció oriental (sala i habitacions) de l'occidental (graner, etc.), sembla assenyalar el límit entre la casa vella i la posterior. No obstant, el fet que aquest mur ocupi només la meitat del rectangle que limita el bloc, fa suposar que el nucli originari del mas es trobava reduït a l'espai nord-est.

Així doncs, des d'aquest nucli primitiu nord-oriental, el mas s'hauria ampliat primer vers migdia i després vers ponent. El resultat fou una gran masia de prop de tres-cents metres quadrats de planta i amb capacitat suficient d'albergar tant els instruments de treball, bestiar i productes de l'economia agrària, com el nombrós personal que en tenia cura.

La façana principal, com era de rigor, es trobava encarada a migdia. Al centre, una portalada donava accés a la planta baixa, destinada a l'activitat agrícol·la; al costat dret i ja dintre l'entrada, una escala de pedra conduïa al pis. També s'arribava a aquest darrer per una altra escala exterior que, a través d'una petita eixida, i passada una porta més petita conduïa directament a la sala. Al costat de l'eixida s'hi trobava el pou.

La planta baixa es dividia en quatre cruïxes, cobertes amb volta; les de llevant contenien el trull i els cellers; les de ponent, les quadres pel bestiar gros i, en un angle, el forn.

En el pis, la meitat oriental representava l'habitatge pròpiament dit, amb una gran sala, oberta a la façana de migdia, i habitacions i cuina entre la sala i la façana posterior. Menys definit era el paper de la meitat occidental, ja que mentre una part, la de mitjorn, es destinava a cambres de dormir, permanents o eventuals, la de tramuntana és probable que servís de graner, rebost o magatzem.

El segon pis, per haver estat molt reformat posteriorment, en època moderna, no conté amb prou feines restes primitives. Segons els actuals estadants del mas, s'aprofità el mateix com a magatzem que com a dormitori.

Gairebé tocant a la casa principal i disposat perpendicularment a l'eix longitudinal d'aquesta, existia també un altre edifici, probablement un antic mas —el mas Bartomeus— que, per enllaç matrimonial, s'incorporà al patrimoni Anglada, però que, quan arribà Isabel, es devia fer servir de pallissa o quadra.

Les reformes comencen de fet, ja poc abans de l'arribada de la jove, l'any 1839, probablement en ocasió de les noces entre Isabel i Llorenç⁽¹¹⁾. Són obres que podríem qualificar com d'adecentament d'una llar: refer les voltes (recordem les advertències de la germana d'Isabel: "...la mitat [de la casa] està si cau o no cau..."), enlluir els sostres i parets o proveir de roba.

Les ampliacions comencen quelcom més endavant, segurament com a conseqüència de les aportacions corresponents al dot de la nova mestressa, així com pels millors resultats de l'explotació agro-pecuària. La realització de més envergadura tingué lloc l'any 1844 i consistí en la construcció, carregant per la banda de llevant a la façana principal, d'una ala que contenia, a nivell del sòl, un magatzem (la "cabanya") i a nivell del pis, una cuina nova i una habitació amb la corresponent terrassa.

Poc després, i a causa de la malaltia de Llorenç, la major part de les terres del mas es transferiren a dos masovers⁽¹²⁾. En conseqüència s'hagué d'adaptar la casa a les noves circumstàncies i mentre la meitat occidental del nucli originari es convertia en habitatge d'un d'ells, l'antic mas Bartomeus tornava al paper d'abans i passava en mans de l'altre.

Si a tot això hi afegim, més tard, la construcció de quadres (especialment per porcs i truges), en l'espai que restava obert entre les dues ales, veurem transformada l'antiga masia en bloc, en una ampla granja, amb les diverses edificacions al voltant d'un pati central.

Aquesta evolució constructiva no és la corrent en les nostres masies, la major part de les quals es limiten a afegir, quan la producció ho requereix, un paller o un cobert al cub de la construcció principal. És la forma en què ens han arribat la majoria d'elles fins al començament del recent èxode rural que les ha deixat buides de pagesos.

B) LA FAMÍLIA

El mas es troba ocupat pel propietari i la seva família, a més dels assalariats fixes, mossos i criades. En la relació escrita per la mestressa Isabel, que correspon a l'any 1840, quan ella entra a la casa, assenyala per la pairalia Anglada sis membres de la família (ella i el marit, Llorenç, el sogre vidu, Pere, i tres noies), més quatre llogats. Quan, més endavant, una part de la terra es lliura a masovers, a la casa pròpia solament coexistirà la criada, ja que el treball assalariat es troba representat pels jornalers eventuais.

Els Anglada representen una família demogràficament normal en aquestes pairalies, amb cinc fills vius; no així els Piferrer que en compten disset. Però tant l'una com l'altra es troben molt allunyades dels mòduls actuals.

11. Manuscrit de Llorenç Anglada. (Arxiu Anglada).

12. Els Anglada posseïen, a més, una casa i terres al poble de Vilert, que arrendaren a un tercer masover. Així doncs, durant uns quants anys, la major part de la finca fou portada en aparceria. Aquest tipus de tenència cessà quan el fill de Llorenç i Isabel, Josep, assumí altra vegada el cultiu directe.

El cap de la família és el pare, que conserva l'autoritat durant tota la vida, ja que, si bé quan es casa el fill i per mitjà dels capítols matrimonials, se l'anomena hereu, de fet aquest no podrà exercir com a tal fins que el pare mori. L'autoritat del pare es manté, pràcticament sense cap modificació, tant en la primera etapa del règim absolutista, com durant el següent règim liberal. És més, difícilment trobarem una època més autoritària que aquesta darrera, ja en la relació de pares a fills, ja entre marits i mullers o entre amos i patrons, per una banda i llurs treballadors per l'altra. I no parlem ara dels governants, mencionats com les "autoritats" per antonomàsia.

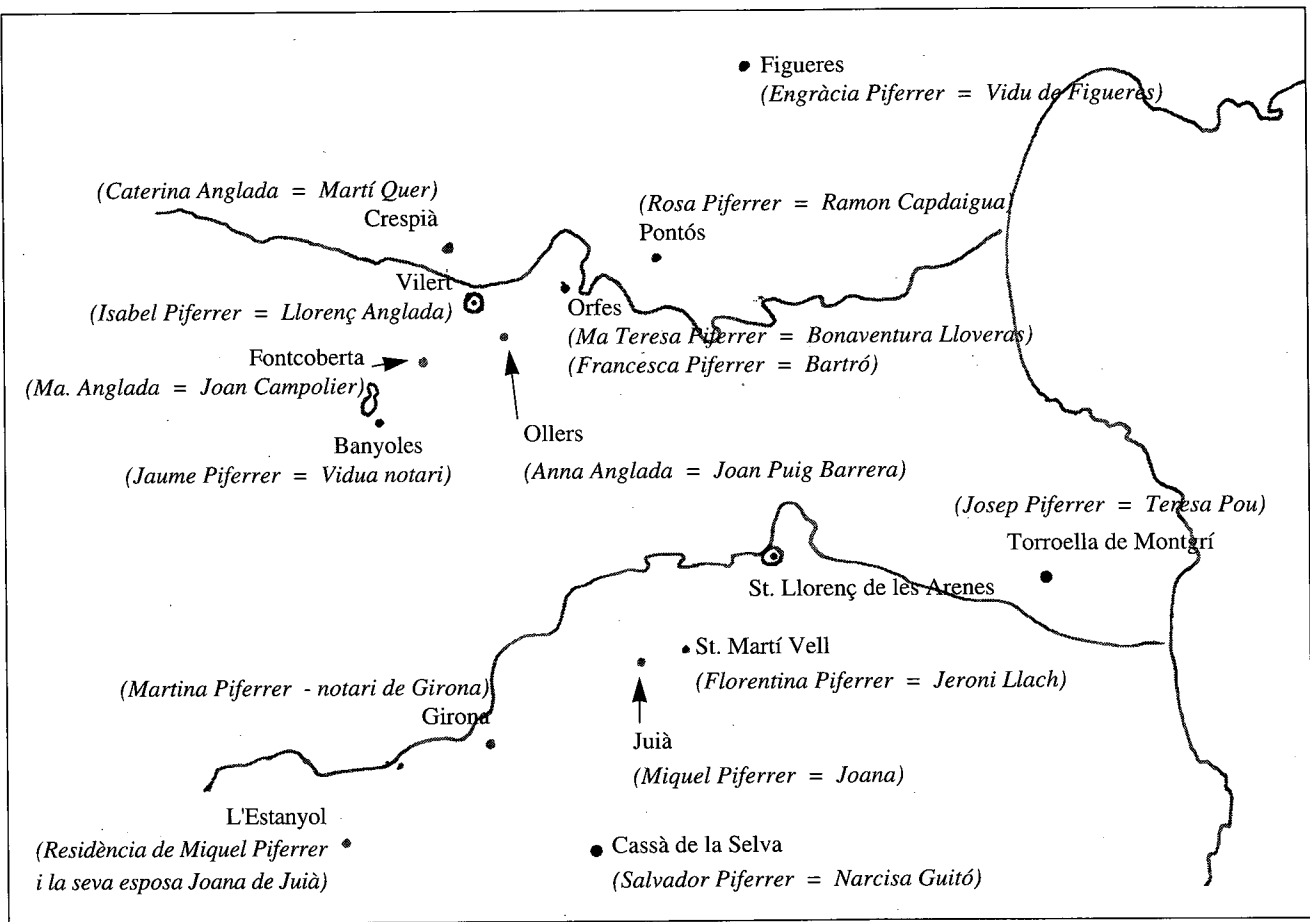
Els comentaris d'Isabel Piferrer en aquest sentit són prou expressius: "Nuestro Padre (notis com les paraules pare i mare es troben escrites en majúscula, en senyal de respecte acatament, fins i tot quan escriu als seixanta-set anys) no nos permitia ablar sin necesidad, pues si no era así, ya oymos una voz que desia: calle!....". Davant dels pares ella "no tubo otro remedio que tomar pasiencia, trabajar y callar...".

Lacònica sentència que, amb ben poques paraules ens resumeix les normes que regien el comportament dels fills o les filles respecte a llurs progenitors.

L'autoritat paterna és compartida, de fet, amb la mare. La mestressa comença per disposar d'un recolzament econòmic, representat pel dot i altres possibles aportacions que, sens dubte, li conferien una sòlida confiança. Les seves atribucions abraçaven uns ben delimitats àmbits domèstics: les feines de la casa, la petita ramaderia, que li serveix per fer front a les despeses de menjar i vestir, o, junt amb el marit, el mercat setmanal. També, amb aquest, planegen i disposen les qüestions de més rellevància, com la compra o venda de finques, les obres a la casa o el casament de la prole.

Quant a l'educació dels fills, mentre el pare instrueix els nois en l'ofici de pagès, la mare ho fa amb les noies en les feines i economia domèstica. Amb tot, no existeix una rígida separació: el pare Piferrer és l'encarregat, per exemple, d'impartir a les noies una part de la què en podríem dir instrucció elemental, mentre envia els nois als col·legis de fora. En canvi, al mas Anglada, és la mare la que té cura de la instrucció dels fills. Recordi's els viatges al Collell i a Vic per emparaular els estudis del noi petit; quant al gran, Josep, vegem el que aquest ens comenta: "...la madre me enseñó nociones de agrimensura... procurando por todos los medios que supo, fomentar mi afición al estudio, ya comprándome libros, ya suscribiéndome a publicaciones instructivas, ya, en fin, comprándome tantas plumas, papel y cuanto podia apetecer para instruirme, sin escasearme nada ni un centimo para esto, por más que tuviera que luchar con la escasez de recursos; a esto y a mi particular afición al estudio debo toda la instrucción de què dispongo".

"Mi padre podia menos sobre este punto, no por otra causa què por el temor de que el estudio me distrajera del trabajo corporal, se hubiera irritado si por un momento dejara el trabajo del campo para leer, lo que no dudo contribuyó a fomentar mi afición limitando desde muy joven el tiempo destinado a dormir...". No podem oblidar tampoc el paper dels clergues locals que, a manca d'escoles públiques, són moltes vegades els encarregats

*La major part de les noies o nois fadrins, tant de la família Piferrer com de l'Anglada, aconseguen casar-se amb hereus o pobles d'altres patrilles, no totes situades en municipis propers als llurs.
En el mapa s'assenyala la dispersió geogràfica dels fadrins i fadrines de les dues famílies.*

de donar als fills dels feligresos no sols l'aleshores indispensables nocions de doctrina cristiana, sinó, almenys a alguns, les primeres lletres (llegir, escriure, les quatre operacions, etc.). És el cas d'Isabel Piferrer i les germanes. També per la família Anglada; així el fill gran, Josep, a més de "la instrucción que ella [la mare] pudo proporcionarme... me procuró la asistencia a un estudio que tenia montado el párroco de Vilavenut, Rvdo. Dn. Pedro Horts, en donde asistí unos dos años en tres épocas distintas. Algún tiempo con el párroco de Vilert, como medio año con éste, y el asistir de un estudiante para acompañarnos, aprendí la doctrina cristiana, leer, escribir, nociones de aritmética...".

El mencionat paper pedagògic dels capellans rurals, ens porta a parlar de la influència que exercia aleshores l'església sobre aquestes pairalies. A part de dirigir i orientar la vida religiosa dels parroquians i, si s'escau, fer de mestres de primeres lletres, durant la primera part de la vida d'Isabel, conserven encara els tradicionals drets contributius de delmes i primícies, com ens ho recorda en un vívid passatge de les Memòries: "En aquel tiempo se dalmaban los xays: benia lo capallà, se trahian del corral los 7 millors y el millor era del amo y el segon del capallà. Se retiraban estos y en trahian 7 més y feyan lo mateix. Després lo capallà deya a las noyas: -Mels boleu comprà?- Y regularmen del milló ne pagaban de 6 a 7 pesetas...".

Des de les lleis desamortitzadores l'església perdé no sols aquells privilegis sinó la major part dels béns; però seguí exercint un considerable paper al camp, especialment en les grans pairalies on gairebé mai solia mancar un parent capellà. Que la pràctica religiosa segueix essent freqüent i variada ens ho mostra el fet que Isabel, per limitar-se a complir les obligacions religioses estrictes, serà considerada, a Vilert, una persona poc creient.

Si hem de jutjar per la redacció d'Isabel, els coneixements apresos a l'escola o a casa de caire literari, serien molt elementals, encara que suficients per la vida que havien de desplegar, sobretot quant a les noies a les que s'apreciaven més les aptituds de portar una casa o les labors annexes de tenir cura del bestiar petit o de l'hort. És a dir, un tipus d'educació destinat a transformar-les en futures mestresses donat que el destí d'elles era abandonar la llar paterna per convertir-se en les noves mestresses de la llar del marit.

Així doncs, el destí de les noies era casar-se i, si era possible, casar-se bé, és a dir, amb un hereu. Sembla existir una prelació en dites nocces; dit d'altra manera, era mal vist que les més joves es casessin abans que les grans. Així ho expressa Isabel quan escriu: "... Yo tenia tres ermanas después de yo; ya comensaven a desirme que yo me debia casar, que si no o feya lo arien ellas...". O, més endavant, dirigint-se a una d'aquestes germanes que li menava pressa: "...Si tú te quieres casar aslo, que a mi no me arás ningún daño; pero dejarme estar an quietut...".

Mentre els varons, deixant a part els que resten a la casa pairal per continuar l'ofici i conservar el patrimoni, solen cursar carrera, civil o eclesiàstica, les femelles enllacen gairebé totes amb altres famílies rurals benestants. Dels fills Piferrer, el gran, Miquel, es converteix en hereu de la

pairalia de l'Estanyol, propietat de la seva mare, la primera esposa del patriarca; la hisenda de Sant Llorenç de les Arenes, en canvi, segueix en mans d'aquest darrer fins la seva mort. Dels altres germans, dos, Josep i Salvador, acaben la carrera d'advocat, establint-se un a Torroella de Montgrí i l'altre a Girona. Un tercer, Jaume, després de mudar de professió diferents vegades (adroguer, escriptent, etc.) passa finalment a regentar una notaria a Banyoles, que li compra el pare. Un darrer, Marià, estudià a Girona i a Barcelona, morint jove, mentre cursava estudis. Quant a la família Anglada, l'únic cabaler, Pere, després de nombrosos dubtes i indecisions, acaba la carrera eclesiàstica, ordenant-se, a causa de la inestable i turbulenta situació política espanyola, en la ciutat de Gènova.

La major part de les noies, tant les de la família Piferrer com les de la família Anglada, assoleixen casar-se amb hereus d'altres pairalies, no totes situades en municipis propers als llurs. Així, en la nissaga Piferrer, mentre Florentina s'instal·la no lluny de Sant Llorenç, a Sant Martí Vell, altres dues, Maria Teresa i Francesca, van a raure a Orfes, veïnat tocant a Vilert, en la Garrotxa d'Empordà i una altra a Pontós, a curta distància d'aquell darrer poble. Les més joves, pel contrari, enllacen amb marits de vila, una amb un vidu de Figueres i la més petita amb un notari de Girona. Quant a les de can Anglada, totes romanen pels voltants de Vilert: Caterina a Crespià, Anna a Ollers i Maria a Fontcuberta.

S'ha remarcat, potser excessivament, el vesant econòmic d'aquests enllaçaments, com una manera d'assegurar i consolidar les economies familiars de les cases pairals. Han contribuït, sens dubte, a dita visió unilateral, les anàlisis basades gairebé exclusivament en els documents jurídics (especialment capítols matrimonials i testaments) que acompanyen sempre aquelles unions, probablement perquè representen el tipus de documentació més abundant. Han pesat molt menys les fonts narratives, de caràcter més personal i literari, com ara les memòries que ens serveixen de tramata del treball.

Si bé ens trobem en una societat autoritària on els judicis i les decisions dels progenitors es troben pel damunt de les opinions dels fills, crec que caldria introduir nous punts de vista que, sense desmantellar les tesis historiogràfiques vigents fins ara, vinguessin a introduir una visió més humana i, probablement també, més propera a la realitat, d'unes institucions tan complexes com són el matrimoni i la vida matrimonial.

Hem de recordar —perquè sembla que algunes corrents històriogràfiques fins ara avassalladores, semblaven oblidar-ho— que els actes humans no sols vénen determinats per motivacions de caràcter econòmic, sinó també pel que, en paraules vulgars, en diem els sentiments (l'amor, l'odi, l'enveja, la compassió, la por, etc.). Uns d'aquests sentiments han estat sempre l'estimació mútua entre pares i fills i l'enamorament entre homes i dones. Partint d'aquestes elementals consideracions hem de creure que els pares, junt als arguments de tipus material derivats de la conservació o acreixement del patrimoni familiar, serien també sensibles a d'altres més d'acord amb les inclinacions afectives de llurs fills, de manera especial quan

aquestes no eren incompatibles amb els primers. Dit d'una altra manera: el paper dels pares, en el matrimoni, seria més el d'encaminar o orientar, que imposar un determinat "bon partit". Hi havia uns límits que els fills no devien traspasar, com era l'enllaçament amb gent de semblant condició socio-econòmica; però dintre d'aquells, moltes vegades, encara que no sempre, la fillada disposava d'una indubtable capacitat de maniobra.

En el cas d'Isabel, aquesta capacitat és manifesta, doncs, malgrat disposar de nombrosos pretendents (ella els anomena "currutacos"), no es casa fins que pot fer-ho amb el que ha escollit, i això en contra de l'opinió de la mare i de les germanes. És clar que és una capacitat relativa, ja que, a part que el seu horitzó geogràfic és reduït (la coneixença del que serà el marit vindria donada per la proximitat de dues de les seves germanes, casades a Orfes, al poble de Vilert), la família Anglada sense fruir (probablement per passar una mala tongada, a causa de circumstàncies adverses) de la categoria de la seva (ella aporta dues mil lliures de dot, mentre les cunyades, quan els hi arribi l'hora de casar-se sols n'aportaran un miler) pertany a un status semblant.

Encara que la trajectòria amorosa d'Isabel no pugui presentar-se com paradigmàtica, és prou significativa per convèncer-nos que no es tracta d'una situació única. En tot cas el fill Josep, n'és un altre exemple: "Ni ella [la mare] ni mi padre se opusieron jamás a que me casara con cualquier joven de qué les hablara; siempre se limitaban a hacer las observaciones que su celo les sugería, dejándome completamente libre en tan vital asunto...".

Respecte als nois que no restaven a la llar pairal, el pare o l'hereu els ajudaven econòmicament per aprendre un ofici o carrera, així com per posar en marxa algun negoci o empresa. Entre les dues famílies Piferrer i Anglada hi trobem totes les mencionades varietats de situar els cabalers, si bé predominen les carreres civils o eclesiàstiques.

Pel que fa als que no es decideixen –o no serveixen– pels estudis, cal puntualitzar que, a diferència d'ara, els anys d'aprenentatge, de la mateixa manera que les carreres, s'havien també de pagar. Ens ho confirma Isabel a l'esmentar un cunyat, aprenent d'adroguer a Figueres: "despues de aber pasado y pagado los 3 años de aprenen...".

Així mateix, contrasta amb l'actual normativa, el fet que aleshores les notaries es consideressin oficis vendibles: en tenim un exemple en un dels nois Piferrer a qui els pares n'hi compren una, a Banyoles.

C) EL CURS DE L'ANY

En les Memòries d'Isabel, completades per la biografia escrita pel fill, s'hi troben nombroses referències sobre l'existència quotidiana al mas. Començarem per aquells detalls que ens remetent al nivell de vida de la família que l'ocupa, especialment pel que fa al menjar i al vestir, béns de consum, que, amb l'habitatge, representaven la trilogia consumista d'aquells temps. El menjar de cada dia diferia poc, en diversitat, del de les altres llars pageses, com ha esdevingut fins no massa enrera. Els que tenim anys, encara recordem l'escudella i carn d'olla, per dinar, i les sopes per sopar, com a plats gairebé diaris. També Isabel recorda de la seva casa de Sant Llorenç "las sopas bullidas y arrechgladas..." (les dels pobres eren sense "arrechglar"), i el fill Josep, "el pan de centeno y legumbres y demás alimentos procedentes de los vegetales cultivados en su propiedad". No tot, però, en aquestes famílies benestants, procedia de les collites pròpies, sinó que, a diferència de les de nivell de vida més baix, podien permetre's, en el transcurs de l'any, sobretot en determinades solemnitats o bé per imposició d'un règim alimentari, llepolies vedades als altres. Dintre aquestes s'ha mencionat sovint el paper que exercí la xocolata, un producte llavors, de luxe, pel seu elevat preu. No hem de fer més que llegir les divertides –i, a vegades també, avorrides, per la reiteració dels fets– memòries del baró de Maldà per donar-nos-en compte. En el cas de la família Anglada ens és mencionada sols de manera excepcional i encara més per necessitat que per plaer. Vejem com ho narra Isabel: "...Mi suegro, que abia sido muy bueno, comensó a yncomodarlo todo y perder el apetito. Nada le benia de gusto para comer. Yo le digo un dia, muy de mañana:

- Quereis, padre, que os desfase xacolata? Si quereix ne pendremos los 2.
- Fot! mai de la vida so presa...
- No ymporta...
- Boy a probarlo...

Le iba muy bien; de aquel dia en adelante, lo ysinos los 2, él contento, yo también..."

D'aquella etapa juvenívola Isabel rememora també com anava molt sovint descalça pels camps o amb esclops per fer la feina de la casa. De sabates només en portaven els dies de festa.

El camp o l'hort eren els escenaris corrents de l'anar i venir dels fills, ja que en unes cases de pagès com les Piferrer i Anglada hi havia feina sempre per tothom. El treball és constant i hom no pot distreure's; per això hi ha el pare que, com a patró, ordena i mana la feina: "nuestro Padre tenia una rechla, que si alguno desia, yo no tengo ningún sesto, al momento allaba uno; si faltaba una corda para yr a buscar leña, al instante abia encontrado una..."

Les dones treballen tant o més que els homes, si bé no correntment en les mateixes ocupacions. Però això no vol pas dir que es limitessin a aquelles més pròpiament domèstiques, com la cuina, la roba i l'endrega de la llar, sinó que també aportaven llur esforç a moltes altres pròpies del rem agrari, com l'hort i el bestiar menut.

Els fills començaven a ajudar els pares des de petits, primer com acompanyants dels adults per, al cap de poc, haver d'espavilar-se pel seu compte: "todos los días tenía que yr con los tosinos o obellas, para ayudar a los más grandes...", comenta Isabel, a qui ja als dotze anys, confien, junt amb una altra noia de companya, un ramat de setanta ovelles. Però, a més, mentre el ramat engega, encara ha d'aprofitar el temps filant.

Malgrat tot no mancava el lleure; per una banda, les hores mortes que generava una societat desproveïda, en gran mesura, dels afany crematístics i les presses d'avui; per altra, les festes. En el primer apartat podríem citar com exemples, les xerrades a la font, a l'hort o al rentador, per les dones; els moments de descans en el camp, aprofitats per fer-la petar amb el veí, entre els homes, i, per tothom, les llargues vetllades d'hivern a la vora del foc. Els dies de festa transcorrien entre el compliment dels deures religiosos (missa al matí i, si s'esqueia, "funció" religiosa a la tarda, especialment en determinats cicles del calendari litúrgic, com difunts, advent, quaresma, etc.) i les "balles" o altra mena de jocs, a la tarda. Dintre els contactes entre el jovent, sorprèn que un dels procediments corrents, mencionat en les Memòries, sigui la via epistolar. Recordem que l'esperó que impulsa Isabel a aprendre d'escriure és la necessitat de contestar la carta d'un pretendent. I no és un cas aïllat doncs, més endavant, quan la família vol dissuadir-la de festejar amb l'hereu Anglada, li fa veure la requesta que té a través de la correspondència escrita: "Yo no se que piensas -li diu una germana- todos los días tienes cartas de los 'corrotacos'...".

No solament les festes majors eren motiu de l'aplegament de la família, sinó també els casoris o els enterraments i funerals. Eren aquestes ocasions que, apart la consolidació dels lligams entre els clans, servien per anar teixint les relacions entre el jovent que conduïrien, més endavant, al matrimoni.

Fent contrapunt als moments de joia o esbargiment, no mancaven mai els altres de desgràcia o de conflicte, com les malalties o els plets. Encara que eventual, la malaltia forma part de l'existència del mas. Comença ja als inicis de la vida, amb una alta mortalitat infantil: dels disset fills d'En Piferrer, un mor poc després de la mare, que ho fa de part, un altre als vint mesos, dos més abans d'arribar a la pubertat i altres tres en plena joventut. Però, fins i tot dels que sobreviuen, tres moren a una edat que avui consideraríem curta, dintre la quarentena. La mateixa Isabel ha de sofrir la mort de la primera filla, al cap de quinze dies "de estar bautisada", i ella mateixa es troba a punt de finar.

Després són relativament freqüents les malalties llargues, amb inacabables convalescències, què obliguen al malalt a passar mesos al llit, potser degut més a la inadequació del règim seguit que a les seqüeles pròpiament dites de la malaltia. Així esdevé a Isabel, per dues vegades, a Torroella de Montgrí i a Vilert, tot i que devia ser una dona forta, com semblen provar-ho l'empenta amb què afronta les adversitats o la seva mateixa longevitat, i al seu marit. Aquest darrer ens ho explica de la següent manera: "En lo any 1852, el dia 25 de novembre, vaig començar una malaltia anomenada tifus, que vaig estar sepultat al llit 39 dias, ja donats els sagraments y despedit dels metges y auxilis de la terra; pujant esta malaltia, poc més o menos 200 lliuras...".

També la prompta arribada de les xacres de la vellesa, com en el sogre Pere, que, amb prou feines en la cinquantena, ja “no te dens ni caxals per rosagà...”.

Més excepcionals, si bé en els temps d’Isabel, no tant com per considerar-les insòlites, eren les guerres. Ella neix precisament quan finia la Guerra del Francès (1808-1814), de la qual l’únic episodi que ens reporta a les Memòries, és l’assalt i el robatori de la casa seva per un escamot de “brivalles”. Arrel de l’acte, l’administració francesa permet al pare disposar d’arma.

Cap notícia tenim de les repercussions en els dos masos que estudiem, de l’alçament dels “agraviats”; tinguem en compte, tanmateix, que els moviments de les partides realistes s’efectuen més que en la franja litoral, en les terres aspres i trencades de l’interior de Catalunya.

Sobre la guerra dels Set Anys, Isabel és ja més explícita. Llavors es trobava en la plenitud de la joventesa i fou protagonista no sols de nombroses entrades i sortides de tropes que s’allotgen o s’atipen a la llar de Sant Llorenç de les Arenes, sinó d’un dramàtic episodi d’intent d’assalt per part d’un escamot carlí. En quant als Anglada, per bé que poc abans de casar-se ella, el mas es troba en precàries condicions, no sabem si és conseqüència de la guerra o fruit d’altres circumstàncies.

Més notícies tenim, en canvi, de la darrera guerra carlina, ja en els darrers anys de la vida d’Isabel, i sobre la qual el seu fill Josep ens ha llegat una breu memòria descriptiva⁽¹³⁾. A part les contrarietats inherents a tot conflicte bèl·lic que afecten el mas i descriu minuciosament (estrangulament del comerç, suspensió temporal del mercat de Banyoles, manca de braços per treballar la terra, etc.), la hisenda Anglada, en aquesta ocasió no sofreix cap de les calamitats específiques que ens descriu Isabel per la seva casa pairal: assalts, robatoris, cremes, etc.

Segons el citat manuscrit, els carlins feren acte de presència a Vilert en dues ocasions. El 8 de març de 1872, un escamot d’una trentena d’homes passà pel poble i la meitat d’ells estigueren berenant al mas Anglada. Més greu fou l’acció que esdevingué dintre el poble, el 17 d’octubre de 1875, dia de la festa major en què una partida de vuitanta carlins, manats per Rovira, entrà per fer efectiva la contribució de 50 duros. Si bé l’arribada imprevista de forces governamentals, avortà l’intent carlí. Vegem com ho descriu Josep Anglada:

“...vino la columna desde Besalú siguiendo la orilla del Fluvià y los guardias (carlistas) del campanario no la vieron hasta que entró en el pueblo. La música estaba tocando el tercer contrapàs, cuando entra la caballería disparando algunos tiros que se confunden con la señal que dan los del campanario, atraviesa la plaza y se dirige parte hacia casa Clavaguera, en cuyo frente mata un carlista y corre a circundar el pueblo de la parte sur, mientras otro pelotón se dirige hacia la fuente y dispara contra unos carlistas que huyen pasando el Fluvià. En el revullido se ahoga un caballo... otros

13. “Una página sobre los efectos de la Guerra Civil”, José Anglada Piferrer. Arxiu Anglada.

pasan y persiguen a dos carlistas de los que uno muere cerca de mas Ferrant y el otro escapa por la orilla del río; éste era el jefe de la partida...”.

Però al costat d'aquesta violència bèl·lica, no deixen tampoc de donar-se'n d'altres en temps de pau. Són notícies extraordinàries, recordades durant generacions, però que no deixen mai de gotejar, en el transcurs dels temps, aquí i allí. I no solament com a seqüeles inevitables de les guerres, sinó inclús en moments d'estabilitat i ordre com la Restauració (recordem, en aquestes terres de transició entre l'Empordà i la Garrotxa, la tristament recordada banda del rellotger de Creixell).

Un crim d'aquesta mena tingué lloc en vida d'Isabel (pels anys seixanta) en un de la trentena de masos del veïnat de les Anglades, can Pascolet o Pasqualet. El mas —del que ara ja no ens queden restes— era petit i habitat per un matrimoni jove i el pare, vell i gairebé cec. El matrimoni feia poc que havia recollit i s'afillà un noi. En ocasió d'haver venut, els seus patrons, una vaca, l'arreplegat tingué el mal pensament de robar-los-hi els diners de la venda. S'ajuntà a uns companys de malifetes, entraren a la casa i degollaren marit i muller, deixant, per inútil, el pobre vell. Comès el crim i escapats els malfactors, el supervivent, trampellant i aquí caic i allà m'aixeco, sortí cridant desesperadament auxili. L'alarma s'espargí per tot el veïnat i pobles del voltant, mentre les campanes sonaven a somatent. Aplegada amb rapidesa aquella milícia popular, la detenció dels delinqüents fou ràpida: al cap de poques hores eren enxarpats jugant a cartes a l'hostal de Pontós. Els culpables foren jutjats i condemnats a cadena perpètua. Trobant-se empresonat a Girona el fill desnaturalitzat, encara tingué el cinisme d'explicar al barber que l'afeitava:

— “Vaig ser massa bona persona. El meu error fou no matar també l'avi. Ara no em trobaria aquí”.

És l'altre fris d'una realitat més complexa del que solen exposar els manuals de història.

D) UNA ECONOMIA FONAMENTADA EN EL TREBALL I L'ESTALVI

Tant la casa Piferrer com el mas Anglada eren empreses agràries impulsades pel treball de tots els membres de la família, fossin de l'edat que fossin, si bé la importància de llurs patrimonis els permetia mantenir-ne uns pocs sense llur aportació a la tasca col·lectiva: és el cas, per exemple, dels estudiants. A part aquestes excepcions, tothom, des de molt petit, havia de col·laborar en el manteniment de la llar.

Però, malgrat l'esforç comunitari, donada l'escassa productivitat agrícola, el rendiment del mencionat treball havia de ser administrat de manera rigorosa i austera, no sols per subvenir les necessitats bàsiques, sinó per poder fer front a les obligacions derivades del paper social de la família, com fer obres a la casa, dotar les filles, donar estudis als cabalers, etc. I això sense comptar, en els moments de daltabaix polític (recordem les guerres del

període estudiat) o de depressió econòmica, la urgència de pagar deutes, o bé, en les tongades de prosperitat, poder realitzar un dels objectius més anhelats per aquelles nissagues: engrandir la hisenda heretada. Fixem-nos en la següent exclamació d'Isabel: "...Y yo con aquel delirio de pagar pronto, trabajando tanto como mis fuersas permitian... no tener ninguna criada por què ya contaba que de su despesa y soldada, teníamos para aser una paga, que era 200 libras..." (es refereix al dot d'una de les cunyades).

El mas Anglada, del què posseïm la documentació més abundant i detallada quant a les activitats econòmiques, se'ns presenta com una explotació o rem agro-pecuari que sobrepassa la capacitat de treball familiar. És la causa de què els propietaris hagin d'acudir a altres braços; primer contractant jornalers, després cedint una part de les terres a masovers. El mas Piferrer, tot i aparèixer de categoria social quelcom superior (ho confirma, a més de la descripció que en fa Josep Anglada, el dot de les noies, que dobla el de les fadrines Anglada), almenys en una determinada etapa de la seva existència (després de la Guerra del Francès), al no poder edificar un habitatge annex pels masovers, ha de dependre del treball assalariat de jornalers. Això sí, l'amo no treballa, sinó que es limita a manar i a administrar la hisenda. Més endavant, també esdevindrà així en el mas Anglada, però no serà fins el govern del fill d'Isabel, Josep. Que l'amo no treballés en les feines materials, significava entrar a formar part d'una categoria social a la qual aspiraven tots aquests hisendats: la de "propietari", estament, aleshores, molt ben considerat.

Com hem vist anteriorment, els Anglada, a mitjans del segle XIX, eren possessors d'una hisenda que podia considerar-se pel damunt dels masos corrents a Catalunya, en els que la terra solia limitar-se a l'abast del treball d'una sola família de pagesos, doncs a més de la pairalia, comprenia altres cases i terres.

En un plet interposat per un oncle fadrister del marit d'Isabel reclamant una part de l'herència que creu correspondre-li, se'ns ofereixen unes dades numèriques del valor total del patrimoni Anglada. En un primer peritatge, la valoració entre els dos experts escollits (hem de suposar un per cada part en litigi), és molt desigual: mentre un d'ells li assigna vint-i-una mil lliures, l'altre només la taxa en set mil. Una tercera valoració, ordenada per l'Audiència, l'any 1848, la fixa finalment, en catorze mil lliures. Si tenim en compte que aquestes valoracions arbitrals, més aviat tendeixen a la baixa, hem de creure que els béns de la hisenda Anglada oscil·laven entre aquesta darrera xifra i les vint-i-una mil lliures calculades per la part contrària⁽¹⁴⁾.

Les terres sumaven prop de dues-centes vessanes, repartides entre un centenar dedicades a conreu i una vuitantena de boscos, brolles i erms. El conreu es dividia entre els camps de sembradura, que equivalien a més de la meitat, l'olivar, amb 28 vessanes, i la vinya, amb 13. En les terres de

14. Manuscrit de Llorenç Anglada. Arxiu Anglada.

sembradura, la principal collita era la del gra d'aresta, especialment el blat, que ocupa sempre el primer lloc quant a volum de producció, seguit del mestall, el segle, la civada, el mill i el blat de moro. L'altra collita són els llegums, és a dir, les faves i els fesols. En canvi no trobem cap menció de plantes tèxtils. El capítol agrari pròpiament dit es completa amb els raïms i l'oli (la casa disposa de trull). De tots aquests fruits, el blat i l'oli semblen ser els dos únics que generen excedent per la venda al mercat. Ja hem comprovat també com el rendiment del bosc era escàs, ja que no donava ni per pagar les despeses de conservació de les cases.

Als ingressos procedents de les terres hauríem d'afegir-hi els que provenien del bestiar. Mentre a la casa Piferrer coneixem l'existència d'un nombrós ramat d'ovelles, al mas Anglada sembla que es decantaven més aviat per la cria de porcs, com ho expressa Isabel quan anota: "...puse gran cuidado en los tosinos, que de ellos pagamos mutxas beses...", si bé disposen igualment de ramat, encara que més petit. No podem oblidar, finalment, el protagonisme de l'hort o de l'aviram i restant petita ramaderia domèstica, els productes de la qual normalment anaven destinats a sufragar l'administració casolana de la mestressa.

Es tracta d'una economia rural inclinada, sempre que és possible, vers una certa autarquia; és a dir, a intentar que bona part del consum procedís dels béns produïts per l'empresa familiar. Sobre aquesta autosuficiència, Josep Pla ha escrit unes pàgines inoblidables⁽¹⁵⁾ que aconsello llegir, per comprendre adequadament el què significava entre els pagesos d'antany, el màxim aprofitament dels recursos del mas o de la natura circumdant.

Aquest aprofitament exhaustiu, donava feina a tothom. Des de molt petits, els fills podien ja intervenir en l'activitat productiva. A vegades anant a collir herbes pels conills o les múltiples plantes aromàtiques o medicinals que creixien arreu; altres engegant els ramats o escamots d'animals de la granja, ja fossin ovelles, com en el cas d'Isabel, o porcs, piocs o oques. El mateix podia dir-se dels vells, pels quals no existia jubilació, a menys que emmalaltessin o s'enlletessin. El fill Josep, referint-se als anys de vellesa de la mare, ens conta que passava el temps en "...el cuidado del ganado... vigilar el buen orden y limpieza y demás de la casa, pastar y cuidar de la cocina. En el bosque, buscando setas, recogiendo bellotas o apacentando el ganado de cerda... Solia tambien enpaquetar las semillas procedentes del huerto...".

En les nostres grans masies, encara que tota la família intervingués en l'activitat econòmica, el seu treball no era suficient. En conseqüència no hi havia més remei que acudir al treball assalariat, fos dels mossos i criades, que vivien en la casa, o de jornalers que solien viure al poble o en altres masos més petits. Al mas Anglada, que al principi s'ajuden només amb jornalers, quan les filles i el fill cabaler abandonen la llar i l'avi es fa vell –o, més encara, des de la malaltia de l'hereu, Llorenç– es veuen obligats a lliurar bona part de les terres en mans de masovers. "No era fácil de manar tanta tierra con

15. Pla, Josep: "Obra completa", Ed. Destino, Barna, 1968, vol. VIII. "L'autarquia lírica", pàgs. 365-370".

tan poca gente”: s’exclama Isabel. Però traspasar la terra a masovers significava la disminució de les rendes, que s’ha de compensar fent estalvis per un altre costat. Per aquesta raó es prescindeix, durant un cert temps, de la criada, element que, per altra part, mai sol mancar en les grans pairalies.

La productivitat de la terra és baixa, si la comparem amb les xifres actuals. Recordem les modestes quantitats de gra, oli i vi que aportava, de promig anual, la hisenda Anglada. El resultat era un nivell de vida restringit i auster. El consum, inclús en famílies benestants com els Anglada o els Piferrer, es caracteritzava per limitar-se, en la major part del temps, a les necessitats elementals.

L’apartat que ocupava el primer lloc era el menjar que, en sa major part, podia satisfer-se amb els béns aportats per la producció pròpia. No així el vestir, que podia representar una despesa de certa importància, encara que aminorada pel màxim aprofitament de les robes, mitjançant les labors de cosir i apedaçar que portaven a cap les dones. També amb l’ajuda del filar, activitat mencionada per Isabel, en dues ocasions: mentre engega les ovelles i quan es troba refugiada a Torroella de Montgrí, durant la primera guerra carlina.

Un altre apartat consistia en les obres de conservació i, quan era possible, d’ampliació de la casa. Els Piferrer edifiquen de cop una gran mansió agrícola, gràcies a l’herència rebuda del pare i reforçada per la troballa d’un tresor, si això darrer no és una estratagema per amagar negocis poc clars durant la tongada de l’ocupació francesa. Els Anglada, en canvi, amplien la seva de manera més pausada i metòdica, destinant-hi els rendiments del bosc i probablement també una part del dot d’Isabel.

Al marge dels tres elements bàsics mencionats –menjar, vestir, habitatge–, les famílies tipus Anglada o Piferrer podrien permetre’s altres opcions, com fer estudiar els fills, disposar de vehicle propi (cavall, tartana, etc.), joguines pels petits i, fins i tot, disposar d’algun llibre per fullejar les llargues vetllades d’hivern. El fill Josep explica com a cal seu avi matern, en heretar “...se vistieron con todo lujo... él se proporcionó un buen y soberbio caballo... y ella compró los más lindos juguetes... para los niños”.

En què es diferenciaven aquestes famílies benestants, de propietaris, de les altres del poble o de les masoveries veïnes, amb pocs o nuls mitjans de producció? Si bé en aquests petits cercles rurals on la gent es coneix, es veu i es parla cada dia, s’ajuda o s’emparenta, existeix una fluida relació entre els membres de les diferents classes o grups socials, no pot negar-se que els Anglada o els Piferrer gaudien d’una categoria superior a la majoria de conveïns. Encara que Isabel jugui o vagi a engegar amb altres companyes de nivell econòmic inferior, és considerada com una rica, si bé ella, per l’edat, no se’n doni compte. I, a part l’impacte arquitectònic de les respectives cases pairals, els Anglada o els Piferrer, si mengen o vesteixen de manera no gaire diferent a la dels altres, poden menjar sempre i, en ocasions assenyalades (festes, cerimònies familiars, etc.) els seus menjars i els seus vestits seran millors. A més, tots disposen d’un futur assegurat: les noies mitjançant casaments amb promesos de categoria social semblant; els fadristerns a través de carreres o oficis on se sentiran segurs.

A diferència dels petits rems del poble o de les modestes masoveries circumdants, d'economia més estrictament de subsistència, les grans pairalies practiquen una activa economia de mercat, centrada generalment en la presència setmanal en les caps de les respectives comarques, Banyoles, pels Anglada i Torroella de Montgrí pels Piferrer, on efectuen les transaccions comercials.

Excepcionalment també ens enterem d'alguna inversió en empreses més pròpiament capitalistes del començament de la Revolució industrial a les terres gironines. Malgrat que no es tracti de numerari sortit directament del treball del camp, doncs prové dels béns que li transmet el pare, és interessant mencionar la que porta a cap un dels fills Piferrer, Salvador, "...en una fàbrica de Salt... (que) le salió al revés..."

E) ELS CONTACTES AMB L'EXTERIOR

S'ha discutit el grau d'aïllament d'aquestes grans unitats agràries. Ja hem vist que no és gaire superior al dels altres centres de la Catalunya rural de l'època. Evidentment existien menys relacions que avui, en què la multiplicació de tota mena de mitjans de comunicació ha facilitat de manera extraordinària, els contactes entre la gent, però no menys que les que es porten a cap a la resta dels centres pagesos. És clar que els pobles agrupats, com els de la plana empordanesa i més encara les viles (Banyoles, Figueres, Torroella de Montgrí, etc.) faciliten un constant fregadís entre les persones, en els carrers i places; però la gent dels masos, especialment la de les grans pairalies, compta també amb nombroses ocasions de contactar amb els altres.

A part els tractes amb els habitants dels masos veïns, hem de recordar l'anada, almenys setmanal, al poble, ja fos per complir les obligacions religioses, ja per les igualment necessàries diversions del jovent o per l'oci dels adults, així com també a la vila pel mercat, on no mancava mai algun representant de cada pairalia. Com escriu Isabel, "...yr a mercado y seguir las ballas y alguna fiesta mayor; ...en un año marxo 72 beses, tanto me cansó el mercado que nunca mas me a gustado...". Ultra aquests contactes regulars, n'existien molts altres d'espòròdics: les festes majors, els casaments, les honres fúnebres, les visites als parents, al metge, al notari, etc.

Els mitjans de comunicació presents aleshores al món rural, eren els mateixos que, des de temps immemorial, havien unit les comunitats de la vella Europa i la duració dels desplaçaments no diferia molt de la corresponent a l'imperi romà. Tinguem en compte que si el ferrocarril, vuit anys després que Isabel es casi, comença a circular per terres catalanes, a les comarques gironines no arribarà fins l'any 1862 i a Figueres fins el 1877, per tant, fora del període estudiat.

Els viatges, doncs, havien de realitzar-se a peu o muntant a cavall o en tartana. A peu s'emprenien tots els trajectes usuals i no únicament entre distàncies curtes, sinó altres que exigien hores de camí. Isabel va al Collell a peu, on hi estudia el fill, esmerçant-hi unes quatre hores per anar i altres

tantes de tornada. Fins i tot arriba a traslladar-se a Vic “para observar y saber el comportamiento de Joaquin (el mencionat fill, ara estudiant en aquella població) hizo algunos viajes a pie, con lo que ahorra un viaje en què debia pasar por Barcelona, lo que venia a ser muy largo y costoso... A pie lo hacia en tres dias, a lo sumo cuatro; el primero hasta En Bas, el segundo de En Bas a Vic, volviendo a En Bas, y el tercero de En Bas a Vilert...”.

Els llargs viatges a peu, no excepcionals en aquells temps, ens testimonien el precari estat dels camins, la major part simples senders per animals de bast. En aquests casos seria més ràpid i, fins i tot, més còmode, donada la pràctica de caminar, fer servir les cames que qualsevol mena de carruatge de què podia disposar la família Anglada o les altres famílies benestants del país.

LES MEMÒRIES D'ISABEL PIFERRER

Les Memòries que ens han servit de base documental per la confecció de la present monografia, foren escrites per Isabel Piferrer a les seves velleses, quan comptava 67 anys d'edat, dos abans de morir. Formen un quadern, de tamany quartilla (“quadernillo de carta”) de vint i vuit pàgines, escrites amb tinta. Es conserven, com hem dit, a l'arxiu familiar Anglada, a la casa pairal de Vilert.

No farem cap mena d'anàlisi literari ni filològic del text, donat que el nostre treball es limita a estudiar-lo com a font històrica. Només remarcarem la ingènua senzillesa del seu estil o la manera planera, espontània, de tal com raja, amb què l'autora expressa les seves vivències i els seus sentiments. La llengua emprada és una barreja de català i castellà, conseqüència, probablement, de l'entrecruament entre l'expressió quotidiana, netament catalana, i l'ensenyament a base de textos castellans. Hem de suposar que intentaria escriure en castellà, que seria la llengua en què aprengué les primeres lletres, però el poc coneixement d'aquest idioma que, en aquells temps només es feia servir, i encara parcialment, en l'ensenyança o en molt esporàdiques relacions amb autoritats superiors, l'obligaria a recórrer a cada pas a l'única parla que usava cada dia i que, de fet, era l'única que coneixia.

Aquesta inhabilitat per escriure bé en un o altre dels dos idiomes, la pobresa de lèxic castellà (que supleix per paraules catalanes, a vegades molt pròpies) o les constants faltes d'ortografia o de sintaxi¹⁶, ens mostren l'escàs gruix de la instrucció rebuda, tant per part del capellà que li ensenyà a llegir, com del pare que ho féu en l'escriptura.

Tot seguit donem la transcripció del manuscrit i en la forma en què es troba en l'original. Per facilitar-ne la lectura, només ens hem permès senyalar els corresponents signes de puntuació.

“En el dia 10 de desembre del añ 1814 bingué al mon Isabel Piferrer del poble

16. Hem de tenir en compte, de totes maneres, que, quant a la llengua catalana, no existien encara en aquells moments normes segures.

de San Llorens de las Arenas. En el día que cumplió un añ la Madre se fue a casamiento de una ermana mia y fora mama, al cap de poch me poso mala y estubo 15 dias al barasol, sempre dien: mam, mam, y la Madre me daba aygua fresca y nada mas, porqué nada podia pasar; por eso no murió, pero muy flaca siempre. Cuando tubo tres años y un mes, se casó otra ermana. O cielos! cuando yo la beig que ba tan bonica y comenso a desir: ella ray que es casada! Oyendo esto comensaren a decirme: ¿que te quieres casar tu? Y desia: si, si, que aniria bonica. Esto fa mutxo que reir a todos; yo lo conosió que se reyan de mi y tubo un sentimiento (el primero) y después cuando conosia que alguno me queria ablar de eso ya me escondia.

Al cabo de un año, poco mas, benia sola de la yglesia, encuentro un plaga de casa an Font y me diu: ets la mes bonica de casa an Piferrer; si, si, la mes bonica. No se esplica la alegria, corriendo a casa al ynstante con la Madre, gritando: “me an ditxo que yo era la mes bonica, la mes bonica de todas las de casa”.

La pobre Madre: “¿y qui a estat que tu a dit?”.

— “an Jan Font”.

— “Ay tonta, que se burlaba de tu, perqué ets la mes lletja...”.

O cielos! que oygo, la mes lletja! Me pongo a llorar con tanta tristesa que no balian regalos, ni promesas ni esplicacions; res me era capas de aconsolarme.

A los 5 años a casa el pàroco a aprender de letra. Por la mañana, al bolber a casa, la Madre ya tenia las sopas bullidas arrechgladas. Todos comian sopas, un poco de pan i a casà fems o brocas o erba por los tosinos. Nuestro padre tenia una rechgla, que si alguno desia: “yo no tengo ningun sesto”, al momento allaba uno; si faltaba una corda por yr a buscar leña, al instante abia encontrado una; si nos faltaba esclops, luego ne tenia de amanits, y asi anabamos pasando con mis ermanas.

Todos los dias teniam que yr con los tosinos o obellas para ayudar a las mas grandes, pero cuando tubo 12 años ya me confiaren lo remat, con otra noya como yo; abia 70 obellas. En aquel tiempo abia mutxos lobos, pero yo no abia bisto ninguno. Pero un dia de grande tramunçana, estàbamos cada una a su lado tras de una mata para libramos de aquel gran tràngol. Me crida la compañía:

— “Bel, Bel, asi ay un animal, no se lo que es”.

Yo also la vista y tambien beo uno tambien inconegut; yo digo:

— “Válgame Dios! que asi tambien ay otro; seran lobos. Ajustem las obellas y fugim dret a casa”.

Comensamos a cridar “te, te, te...”; en un moment las tenim a la carretera y nosaltres 2, con la berga o bastó, tocarlas, y allí al nostra detràs, a 6 pasos de nosaltres, 3 lobos nos seguiren de 5 a 6 sens pasos. Despues encontramos un rech, que la aygua abia dexat una figarasa. Allí, al peu de ella, cayó en terra la compañía y biendo esto, con una mano la agafo a ella y con la otra la figarasa y la tiro a los lobos. Entonses saltaron en un campo y se escondiren. El espanto fue grande.

Dende aquel dia adalante ya no me asian temor, de modo que un día, de un poco lejos me cridaron:

— “Bel, Bel, el lobo se os emporta una obella, aquí amun”.

Me pongo la filosa a la mano y amun dret en unas matas espesas que cuasi no podia pasarsi y cridan:

“Al llop! al llop!”.

De dret alli aon sentia fresa, atrapo 2 llops agafats ab la pobra obella. Al berme dexan la obella y fugiren. Tenia alguns furats al coll y li posarem un gra de all rusajat al fogó ab oli y ben lligat ab una bena perqué lo gra de cada furat no caygués y curà y la obella sempre mes ba tení el nom de lloba.

(En aquel tiempo se dalmaben los xays: benia lo capallà, se trahian del corral los 7

millors y el millor era del amo y el segon del capallà. Se retiraban estos y en trahian 7 mes y feyan lo mateix. Després lo capallà deya a las noyas:

—“Mels boleu comprà?”.

Y regularmen del milló ne pagaban de 6 a 7 pasetas).

Cuando escribo esto tengo complidos 67 años. No e pasado bida mas felisa; no conosia que mis padres fuesen ricos, y estaba conbensuda de que era pobre, de modo que an astando en el bosque a buscar un feig de leña con una noya joben como yo, pero de casa pobre, yo dije:

—“Bálgame Dios, que es malo de yr a buscar leña!”.

Ella dijo:

—“Porqué bas, tu que eras rica?”.

Yo dije:

—“Sí, rica como tu...”.

Ella se yncomoda de tal modo que de poco me atacona de malas.

Yo quedé muy triste al ber que me trachta tan mal; me desia:

—“Besta a burlar de los ricos, por que bes que yo soy pobre!” Yo no sabia lo que me pasaba, tan ynosenta que no se esplica. De otra parte como la Madre todos los dias nos desia:

—“Abeys de apendrer de coser, porqué os areys un sarró por yr a pedir pan, como los pobres que pasan, porqué como no sereys buenas para nada y soys lletjas, nadie os boldrà...”.

Asi es que nos llebaben todo orgullo. La ropa que llebabem muy apedasadada; toda la semana esclops o xaracas y los diumenges sepatos, pero la mayor partida del año, descalsas. No ay un bosque del pueblo dels que anabem enjagà que no lo aya pasado descalsa. Pero de aquel dia de la leña, comenso a discurrir: no somos tan pobres como yo pensaba; el Padre no treballa, mi ermano mayor tampoco, los estudiantes tampoco y la gente los diuen “señós” a todos asta a la Madre. Yo discurría mutxo y todo lo esperimentaba.

Fui pastora asta los 15 años. Entonces se casó otra ermana; dijo la Madre:

—“Fora obellas, aora debes apendrer de cuyna, pastà y totas las feynas de la casa”.

Al momento estubo muy contenta; pero duró poco. Aquella cambiara fou muy pesada (como solamente no sabia escaldar un petit plat de sopa, la Madre me atribulaba tanto diciéndome: tan descansada que yo estaba). Pero no tubo otro remedio que tomar pasiensia, trebajar y callar, porqué nuestro Padre no nos permetia ablar sin nesesidat; pues si no era asi ya oymos una bos que desia: “callem!”.

Me dijo mi Padre un dia:

—“Ya sabes un poco de leer; tambien debes apender a escribir”.

Digo yo:

—“Eso no, que no sabia de ningún modo”.

Dijo él:

“Porqué no quieres, que no cuesta nada?...”.

Digo yo:

—“Nunca sabia”.

No me abló más. Al cabo de poco, un joben me escribió una carta. O cielos! no saber leerla y menos contestarla!

No sabia que aser; me buelbo al estudi de mi Padre y le digo:

—“Quien sabe si aora cebria apendrer a escribir?...”.

El, muy contento dijo:

“Si. si, muy facil...”.

Y me da papel y todo lo nesesarario. Al cabo de poco comiensa a enseñar a de

contar, es desir, la 4 rechglas y solo bas apendrer aser rechglas de 3, de conpañia, a pendrer distansias y canar algun campo y maparlo.

Con estas ocupaciones y la cuyna, yr a mercado y seguir las ballas y alguna fiesta meyor, me olvidé de las obellas. En un año marxo 72 beses; tanto me cansó el mercado que nunca mas me a gustado.

Así pasó asta los 21 años, que bino la guerra de los 7 años. Estaba muy ocupada al cuynar, pues benia tanta gente que nos daban mutxo que aser. Muy amenudo cristinos; a beses se estaban algunos días. Los carlistas no benian tanto; pero un dia binieron algunos anotchaser, ablaron mutxo a la buera del fuego, aparesian buena gente. Cuando fueron fuera mi Padre dijo:

—“Estos mismos otro dia bendran para robarnos”.

Pues así fue. Al cabo de pocos días a la una de matinada (si no me equiboco la bagila de San Juan de juny del año 1837) tustaren mol fort y la Mare surt en una finestra; diu:

—“Qui aya...”.

Disen:

—“Bajat abrir la puerta que queremos descansar. Soy fulano, bien me conoseis”.

El Pare dende la cama dijo:

—“Serra la puerta, son ladrones (eran los pronosticados). Al momento todos nos lebntamos, asta abia los sagadores. Al momento los dijimos que no queriam abrir la puerta; que si querian los bajarian para comer y beber lo que neseditasen.

Disen que no, que lo que querian era entrar para descansar un rato. Pero pedian en bano: mi Padre se estaba con un fosil en un puesto para matar uno. Ellos biendo que no queriam abrir la puerta trataron de arrancar la puerta, lo executaren a fer un gran foch y yo biendo esto me creí que el Padre tal bes se abria espantado. Me fuyi corriendo para tomar yo el fusil y tirar yo misma; pero cuando fui muy serca de èl, oyo el pet y ya se oyi afuera:

—“ay, ay! Mare de Deu!”.

Y uno de los sagadores le desia:

—“Tot just ara te brutajabas a la porta!”.

Sus compañeros se lo llebaren y murió al cabo de tres días, en medio de un bosque.

Entonses mi Padre se bió obligado a yr en una bila con toda la familia: solo quedamos 2 ermanes para recoger el grano. Estàbamos solas con el serbey; quedamos allí con mutxo peligro de los ladrones. En aquellos días se llebaron los ladrones una niña joben de Berges. Yo comensaba a tener temor, pero ¿qué aser? Abia ditxo a mi Padre que no temese de nada, que estubiese descansando, que todo lo arrechglaríamos (y lo ysimos en días de batra). Y así era que yo asia lo posible para que el estubiese con tranquilidad, porque al berlo tan biejo y tanta familia, temíamos quedar sin padre, lo que no se esplica la gran falta que abria etxo.

Un dia bingué una pobra mol coneguda y me cridà dende afuera:

—“Bel, Bel...”.

Yo surto al balcó (que la porta estaba tancada) dic:

—“Qui aya?”

Dise ella:

—“Me bolgueses fer un poca de caridat, si te plau y si bajases te diria una cosa per al teu bé” (ja no bas duptà que era una lloca de los lladres).

Al ynstante fuy allí; digo yo tota riente:

—“Que ay de nuebo? Me llebays algun recado de algún corrotaco?”.

Dise:

—“No Bel, no; a lo que bengo abisarte que salguedis de aquí porque los ladrones

están muy cerca, que os agafaran (era lo que querían, para agafarnos mejor). Yo digo:

—“A qué puesto están?”.

Dise:

—“En este bosque de aquí”.

Yo digo:

—“Bos no los debereys encontrar”.

Dise:

—“Ay! no, no, Dios me libre de ellos!”

—“Bueno, yo vosaré buena caridad, pero ab lo pachte que no direys a ellos una cosa que os confío: en la torre tenemos algunos cristinos: Por Dios, que ellos no lo sepan, que así, cuando bendrán yo los abriré la puerta y todos cadaran presos; y así os pido por la mor de Dios, no lo diges a nadie, porque esto es muy secreto. Nadie del pueblo lo sabe y así, por Dios, callat”.

Como si calla! Al ynstante fue a dirlo todo lo que pensaba saber. Entra tanto, al cabo de 2 horas ya estaban fuera.

Entra tanto se acabó la feyna y una notxa, por la mañana, marxamo con nuestros padres a Torroella de Mongri, adonde yo fuyi de muy mala gana.

Al cabo de poco bino una pesta, que murió mutxa gente, en especial mujeres de parto, qué todas las que binieron en aquel tiempo murieron; solo cada una que me aparese si ba estar 7 meses en la cama, y también me pongo mala. Tubo una grave malaltia y detrás de ella 12 meses de calenturas. No creo nunca morir tan contenta como entonses (pero no era la hora). Los días que tenía buenos salíamos a paseo con alguna amiga; pero nada me dibertia, siempre triste y siempre tenía a la memoria los recreos de afuera. A fuera no se notaban las cosas como allí.

Para ganar algún cuarto asiya calzas, ermillas por los sastres, medias para las amigas, ylar para nosotros. Pasábamos los días bien ocupados, pero yo siempre triste y como yo tenía tres ermanas después de yo, ya comensaren a desirme que yo me debía casar, que si no o feya lo arian ellas. Yo, con mutxa calma, desia:

—“Ya lo podeis exsecotar que yo no quiero, por aora”.

La Madre responia:

—“Yo no se que piensas; todos los días tienes cartas de los corrotacos y nunca sabrás escollir ninguno”.

Yo, tanto me apuraban, desia:

—“Bien sabeys el que tiene la culpa y así no molesteys”.

Duraba poco el silencio; bolbamos a lo mismo; tanto y tanto me molestaren, los digo, bien resuelta:

—“No tienen que cansarse, que no me quiero casar con ninguno, que fulano no sea casado. El día que se sabe por cierto que lo es, entonces, al ynstante, ya allaré otro, que bien lo se, pero no me ableys mas. Si tu te quieres casar aslo, que a mi no me aràs ningún daño; pero dejarme estar con quietut”.

—“Però ara es cas de tenir quietut —comienza la Madre— Ay, pobre criatura! No conoses nada, ynfelisa, que si tú te cases con el, el suegro es muy joben; al momento que era allí, él se bolberà a casarse, tal bes con una de joben”.

Yo desia:

—“Así seremos 2 para aser la feyna de casa; ben nada se me da porqué ya se que ell es ben dueyo y yo no me debo cuydar de eso, si li arà o no lo arà. Dios que cuyda”.

Benia una ermana casada, desia:

—“Si tu bieses aquella casa! La mitad està si cau o no cau y si o fa, no la bolberan aserla fer jamás, porqué en aquella casa no ay mas que miseria. En toda la casa no tienen una silla para asentarse a la buera del fuego; tienen alguna pedra grossa para asentarse, comen un pan la mitat besas y encara bort. Ay 3 niñas que las

hasen làstima de plenas de manjia y mal roña. No tienen sols ropa por mudarse. Ay un estudiante que aora se a plagat los estudis; serà tu mal tems, que es mol entramaliat”. Y bes tú, tan ben feta que estàs!”.

Salian mis ermanas:

—“¿Que te pasa por la cabeza? Un pagés tan pagés, no entenemos que te as puesto a la cabeza, como si no ubiese otros”.

Pero era todo en bano; siempre me pasesia que yo debia yr allí, para acondoyr aquella pobre gente.

Abia 8 años que estaban sin mastresa. Ya se puede afigurar como debia estar! Pero a mi nada me daba cuydado. Yo desia a mis ermanos:

—“No debereys benir a berme nunca si me caso con él”.

El uno desia:

—“Una bes la bida, puede que si y no más”.

El otro:

—“Si no fuese tan payès...”.

El más pequeño desia:

—“Yo si bendré...”.

Así pasabe el tiempo. Bino una notisia, que se podia bolber cada u a casa seba; que ya no abia ladrones. Como todos estàbamos tan cansados de estar allí, aluego se determina bolbernos a casa. El Padre me dijo:

—“Tú, Isabel, te podràs a guardar la casa con un ermanita joben”.

Digo:

—“Bien, bien...”.

Salieron todos y quedamos solos. Al cabo de algunos dias yo me fue en la cama sin tener nada de sueño, cuando bi que de ningún modo sabia dormir. Me determiné de lebantarme y sin bestirme (que como éramos al estiu), me boy a la exida y me asento en una silla y allí tota trista porqué no tenia son y sin saber porqué. Tocan la una del matí, oygo roydo al carrer: que serà eso? Pican la puerta, boy al ynstante al balcó, digo:

—“Quien ay?”.

Oygo la bos de mi Padre y todos los demàs, faltando el ahereu, que los ladrones se lo abian llebado. Mi pobre Padre, que abia recogido un poco de dinero para que se trataba de casar 2 ermanas juntas, esto era sentimiento. Se yso del rescate 80 onsas.

Bolbemos otra bes sin esperansas de salir de la billa que de tan mala gana estaba yo. Bino un dia con un sobrino suyo, el que abia de ser mi marido. Comensamos ablar con los 2 y se trataren 2 casamientos: las dos ermanas, la que tanto me apuraba la pasiensa y yo.

En el dia 15 de jané se barificó mi casamiento y el cabo de 3 semanas, mi ermana.

Salimos de la ditzosa billa que tanto yo sufrí. El deseo que yo tenia de bibir afuera no creo que ninguno fuese capàs de darme entenén de casarme en ninguna part que no fuese a pagès. No se porquè abia tenido siempre un especia de odio a la señoresca. Pues, bueno, me despido de todos y de los que me lo despresiaban tanto también y les digo, hasiendo la mitja rialla:

—“Si no quereys benir a berme, me estalbiareys feyna”.

Y la ermana que mas medios abia etxo para destorbarlo me dijo:

—“A, Bel! que beses bendràs en casa y diràs: “masa raó tenias; a, si fuese ara!”

Yo digo:

—“No, bas equibocada, tal bes no bendré nunca”.

Y asi se barificó, que no fué ni a una sola bes, a pesar de ser tan serca, sols media ora (me case el año 1840 y escribo esto el año 1882).

Ya estoy en Bilert, mol a gust de tots los parens nous, tots recomanarma que cuydés bé de las criaturas, que ya beya no tenian Mara, y axis tú matexa, que tots

pansem que tindran una bona cuyada, però que si ratiras las tebas germanas, tenen mol bon nom. Cuyda bé al pobra Pera, que ja beus es biudo y no te dens ni caxals per rosagà. Cuydal bé que ja tindràs un bon sogra. Y digueren a las noyas:

—“Mireu, abeu de creurer a la Bel, y que feu bondat y si no, si nosaltres o sabem, nos lo pagareu”.

Y diguern al sogra:

—“Tú bigili que cregan a la Bel (eran los tios, hermanos de su Madre, que abia 8 años que era muerta)”.

Las noyas eran 3. La más grande tenia 21 años, se casó al cabo de un mes. La otra 12, la otra 10. Estas eran las que asian tanta compasión. Al joben que abia dejado los estudios todo era saltà y baylar y festejos, sin acordarse de ninguna letra y lo miraba perdido, si Dios no se apiadaba de él. Un día me atrebí, no sin temor (porqué tenia su genio), pero con mutxa humilitat:

—“Tú, Pedro, no quieres ser capallà, que te ayas dejado los estudios”.

Dijo él:

—“No, no quiero ni me gusta por ningún terma, no me ables de capallà...”.

Digo:

—“Pues, bueno, no ymporta. Lo que me admira que no queriendo seguir esta carrera, no sé como no as buscado otra o alguno ofisio, porqué tu tienen 25 años, como yo, y tendrias tiempo para todo. Me puedes desir que me cuyde de mí, y es berdà, pero no pienso aser mal”.

Dijo:

—“Ya tienes rason, pero falta una cosa”.

—“Bueno, quieres desirme cual es?”

—“Si bien te lo puedes pensar: mi Padre y mi ermano no me darian un cuarto, que si tubiese cuartos buscaria un adrogué y mi llogaria per aprenen. Y esto se debería un tan, no se cuan”.

Yo digo:

—“Si quieres yr por adroguer y quieres, yo mañana yré en Figueras a buscarte como, y de pagar no debes pasar cuydado”.

—“Asi si me agradaria”.

Bueno, ya està arreglado, mañana me boy. Ya lo tenemos de apranén de adrogué, bolbamos a la cambiara de la casa en que estaba que nada faltaba (que quien tiene Padre y Madre nada le falta).

Aquí, como abia 8 años sin mastresa, como debia estar!... Yo tube que de las mias camisas arrecglane por todos 3 ombres. De los anagos, por las noyas, gipons y faldillas y demás, nada los baig escasejà a fins que bastisem un semblan y no fesin carnabal. No se explica la alegria que todos disfrutaban.

A los 4 meses de ser en esta, tubimos que yr a buscà un tio de mi suegro, capallán, que, por aberse farit 2 o 3 beses, y ser tan bell, abia cadat tan ynutil per la parroquia, que ynstaren que de todos modos fuésemos a buscarlo, lo que ysimos.

El caso fue que pasó de loco, que era boix. Bino con su criada. Entonses sí que tubo que sufrir mutxo, porqué el ynfelis nunca conosió la gente de casa, solo al suegro. Esto lo llamaba por su nombre, pero, cielos!, que beses teníamos que apartarnos de su lado, si no queríamos esprimentar alguna bastonada. Mutxas beses salia de su cuarto desnudo y con la criada lo teniam una por cada mano y poniendo toda la fuersa lo llebamos a su cuarto y teníamos que serrar la puerta muy fuerte. Al cabo de una estona anaba la criada y lo asia bestir. Esto duró 3 años y medio y se murió. Asta entonses no abia conosido que fuese tan trista la muerte; a pesar de tener yo tantos años, no abia muerto ninguno de mis ermanos ni ermanas ni Padre ni Madre. No abia asistido en ningún enterro ni funeral. Quedó tan trista que no podia

traer de la memoria; siempre me pareia que lo beya.

Al cabo de 14 meses de ser en esta, tubimos una yja, que murió de 15 dias de ser bautisada, de lo que yo no tubo ninguna pena, por aber bista mis cuñadas del modo que abien quedado al faltar su Madre, y como y tambien me allaba tan mala que no pensaba bibir por tener malaltia. Estube 30 dias en la cama y enseguida un año malalta. No se como no murió; creo que me yso bibir el consuelo que tenia de mi suegro, que syempre me deisa:

—“No te plangas nada, noyas y criadas deben fer la feyna por ella”.

Como tenia tanto que discurrer, era la causa que apenas dormia. La cabeza se me abia cargado mutxo, temia perder la memoria. De otra parte estaba muy contenta porqué abia lograt al bibir todos los de casa com mutxa tranquilidad, y mis ermanos todos benian y ermanas tambiem. El Padre dijo a mis ermanas jóbenes:

—“Si trateys de pasar alguna temporada a casa de buestras ermanas, yd a casa de Isabel, que allí no aprendereys nada de malo, porqué son muy buena gente. Su suegro es un bon oma y os quiera a todos. Yd allí que es la mejor casa”.

Las niñas se ysieron grandes, su ermano Pedro se cansó de aser adroguero, el suegro se yso biejo para trabajar. Bimos que no era fasil de manar tanta tierra con tan poca gente de casa para trabajar. Tratamos de arrandar el masober, pero tenemos que aser mutxas obras.

Entretanto, mediante unos 4 años, bino un dia Pedro, después de aber pasado y pagado los 3 años de apranen y un de moso. Al arribar en casa, yo noté que estaba muy triste; yo le dijo:

—“Me parese que estàs muy triste. ¿Que no estàs bueno?... y si lo estàs, algo te pasa”.

Dise:

—“Si, lo as adebinado; tengo un sentimiento muy grande”.

—“Pero, bàlgame Dios!, y no abrà remedio?”

Dijo el:

—“No, no abia ninguno, porqué no ay dinero para gastar y mi Padre ni ermano no nunca me escutxaran. As de saber que aora beo que no es de mi genio al estar en una botiga y bender las marcaderias de un cuarto y a beses de un xavo. De sierto no me beo con pasiensia y esto no lo gosaria comonicar a ellos porqué de seguro me tiraràn a rodar (y tienen motibo)”.

Yo le dijo:

—“Y dos, que querias aser?”.

Dijo:

—“Si pudiera bolber a estudiar en Gerona y aser capallà”.

—“Pues no debes tener migraña. Mañana, si quieres, yo misma te llebaré un càrrega de bianda y todo lo nesario; para esto no te espantes”.

Quereis ber a un ombre contento! Por la mañana los dos fuimos en Gerona. Ya lo tenemos otra bes estudiante.

En esta no se ordenaba; tenian que yr en Roma o Gènoba. El, sin desir nada, buscaba los seus catredaticos y amigos para ber si trobaria alguno conosido allí por no tener que yr tan solo; pero en bano lo busca. Todo se puso otra bes muy triste; yo lo conosia ésto de lejos. Un dia le dijo:

—“Mira, Pedro, busca tus conosidos a ber si allarás un enpeño y si no encuentras ninguno, yo te buscaré uno, que pienso allarlo.

O Cielos! que hubo ditxo! Ya no me deja un momento.

—“Si es tu padre o tus ermanos o otro pariente, dímelo, por Dios”.

—“Bueno, te lo diré, pero no quiero que tu bayas solo. Ya aniré yo, porqué tu no lo conoses. Es mi padrino de batejà, fill de Santa Coloma de Farnés, pero abita en

Gerona. Es un procurador de la mayor parte del clero y tiene mutxo enpeño con esta gente de Yglesia”.

Cielos mios que ubo ditxo! Sin desir nada a nadie, por la mañana siguiente se fue a encontrarlo dándole mil mamorias de su fiola y disiéndole que yba recomendado de ella, a ber si tendría un amigo en aquellas tierras que pudiese aserle un labor. Dijo:

—“O! tu bienes de parte de Ysabel Piferrer?”.

—“Si, si...”.

—“Tengo un amigo en Genoba. Boy a escribirle al ynstante; benit de ésta a los dies dias y ya tendré la contestasión.

No se olvidó de ésto, ya fue pronto. Le entrega una carta para entregar a su amigo y le dijo:

—“Baya cuando quiere y sin temor de nada”.

Se marxó luego con dinero para 200 misas y 12 onsas, para pagar los gastos. Al arribar allí fue lo primero a buscar este señor y entregarle la carta. Este, biendo la carta de su amigo, se puso tan alegre y dijo:

—“Bueno, bueno, viene en nombre de mi amigo. No saldrà de casa asta tener la misa y no gastarà un solo cuarto, comerà a mi lado”.

Este señor era después del bisbe. Al cabo de 27 dias ya era capallà, le dan los despatxos y se buelbe a casa (según se dijo ni a Genoba ni a Roma no ubo ninguno que lo fuese tan pronto).

Al cabo de siete años y medio de estar en ésta ya abíamos casado 3 cuñadas, el coñat capallà, el tio capallà entarrado y abíamos tenido 3 yjos. Pero, cielos!, que años tan pesados. Mi figura se paresia a la muerta. Un dia, por casualidat bino un mèdico; yo le digo:

—“Polsame, a ber que es lo que tengo, que nunca me allo bien”.

Me polsa, me mira y remira. Dise:

—“No tienes más que flaqueza. Come bien y curarà”.

Pero yo tan agobiada bibia que mutxas beses me olvidaba de comer. 2 beses me sucedió caer con un desmayo a las 11 del matí, por aberme olvidado de desayunarme. Bien olvidada del todo con tanta flaqueza, perdía la memoria.

Un dia binieron traginés a buscar 4 càregas de aseyte y lo pagaren muy bien. Por la mañana siguiente bino una mujer besina y me dijo:

—“Me bolgueses dar los cuartos de 4 jornals de noy, si los tienes”.

Ya al ynstante me figuro que en toda la casa no abia dinero para esto y le digo:

—“Tengo que yr al campo muy de pronto que mi marido està y al bolber te lo llebaré en tu casa” (yo pensaba. con este tiempo discorras de donde traer estos cuartos).

Me boy con mi marido y le digo:

—“A benido la bayina a pedir los jornales de su noy”.

Dijo él:

—“Y porqué no los dabas?”.

Digo:

—“Si, adonde ay cuartos? Y no se ninguno...”.

Dijo èl:

—“Bàlgame Dios! Que no ay en la calaxera! ¿No sabes que ayer los i posastes tu matexa? Parese que somias...”.

Digo yo tota trista:

—“Si, tú tienes rason; no me acordaba”.

Y cuando fuera de allí, me pongo a llorar de tristesa de pensar: “¿Bàlgame Dios! como te tornas...”.

Por fin todo ba pasando. Ya tenemos las cuñadas casadas, con las pagas del

dote arrechgladas; oy cae una, mañana otra, y yo, con aquel delirio de pagar pronto, trabajaba tanto como mis fuersas permitian (como teníamos la esperiencia de un tio que queria màs dote y tubimos que mantener un pleito 5 años y teniendo yo un ermano abogado y un de notario, entre ellos y sus amigos fue la causa de no gastar tanto y, si no me equiboco, nos costó 17 onsas; pero ganamos).

Puse gran cuidado ab los tosinos, que de ellos pagamos mutxas beses. No tener ninguna criada porque ya contaba que de su dispesa y soldada teníamos para aser una paga, que eran de 200 libras.

Y así pasamos el tiempo. Mi marido, cuando yo bino en esta, era muy flaco. Mutxa gente desian si no tenia salud; pero se ba bolbiendo gordo cada año, se conosia que iba en omento. Luego se notó una cambiera ab moltas cosas y un apatito que nunca acababa la gana; y distrachsió, que en cualquiera parte se cadaba dormido. Cuando benia del trabajo, al ynstante buscaba por jaurer o almenos sentado y desia:

—“No se que tengo al clatell, que me fa mal cada dia”.

Astando así, se fue un dia en Gerona y cuando fue fuera del estudio de mi ermano, el escribano dijo:

—“Tu coñado està muy malo”.

Dijo èl:

—“Y porqué lo dises?”.

—“Lo digo porqué esto de estar tan gordo y aqui tu no te as talayado que sentado en la silla se a quedado dormido.

Y así te digo que tu coñado es muerto”.

Como mi ermano lo queria tanto se puso muy triste y dijo:

—“Yo mañana me boy allí a ber si tu te engañes o no”.

Cuando yo bi a mi ermano quedé muy parada y le digo:

—“Dime porqué as benido. A mi me causa nobedat. Alguna cosa ay de nobedat y la disimulas”.

Dijo èl:

—“No ay nobedat; que eras mal pensada. Mañana yremos juntos a casera y nada más”.

Fue así. Marxamos algunos a la casa (pero como él no benia sino para esprimentar sus adisiones, dende casera se fue de dret a Gerona; ya lo abia obserbado).

Arribà Lorenzo en casa muy estropeado y lo primero que dijo:

—“Dadme agua pronto, que estoy muerto de set. No toda el aygua del Flubiá no seria capas de apagar me esta tan grande set”.

Y luego se fue en la cama. El dia que asia 40 dias que estaba, 2 ombres lo posaren en una silla, que estuvo un cuarto de ora y no mas. Tubo el tifos (Dios nos libre de semejante malaltia). Yo no abia bisto semejante malaltia; los 18 dias no lo dejé ni dia ni notxe. Entonses la daron los sacramentos y de aquel dia adalante tubo 2 ombres de confiansa que belaban de las 10 de la notxe asta las 4 de la mañana; las demás no lo dejaba un momento.

Estubo 3 dias que para darle de beber tenian de ser dos ombres que lo alsasen un poco del cap y asiéndole debajo, y yo, al momen, posarli el beura a la boca. Así li pasaba o si no, no podia por tener la llengua tan gruesa y lo demás de janibas, se beya tot pudrit; la sangre tota li sortia per lo nas y los médicos ordenaren tapar los forats del nas porqué digueren: “no te més sanch”.

Ordenaren 4 manxiulas; no se sentí de nada. Ordenaren 4 más; tampoco de nada. Ordenaren 4 más; en éstas se despartó un poco. A medida que anaban rajan, el se yba despertan. Pero, ¡Cielos mios! sin conoser nada, ni a sus yjos.

Mi ermano de Gerona bino a berlo. Cuando lo bi en tan mal estado se llebó las

resetas que abian etxo los mèdicos y las consultó con dos mèdicos de Gerona, el un se llamaba Porcalla y el otro Amatllé; dijeron los dos:

—“De esta malaltia de sent ne surt un y esto ynútil, y no ay más”.

Cualsebol que lea esto póngase a mi puesto y berá si an que discorrer. El suegro no era por gran cosa, los niños el uno tenia 10 años, el otro 6. Debíamos yr pagando mis coñadas. Yo tenia que discorrer mutxo.

Los mèdicos me encargaren que debia yr con mutxo cuydado al complaurelo en tot lo que el se podria a la cabesa; no aser sinó lo que él se li entojaria. En esto tubo que sufrir mutxo; pero gracias a Dios que no fue tan ynútil com pensaba tutom; quedó más de medio ombre. Alabado sea Dios.

A los 14 años de ser en esta, mi suegro, que abia sido tan bueno, comiensa a yncomodarlo todo y perder el apetito. Nada le benia de gusto para comer. Yo le digo un dia muy de mañana:

—“¿Quereis, padre, que os desfase xacolata? Si quereis ne pendremos los 2”.

Dise:

—“Fot! Mai de la bida so presa”.

—“No ymporta”.

—“Boy a probarlo”.

Le yba muy bien; de aquel dia adalante, lo ysinos los 2; él contento, yo también.

Pero su salut no bolbió jamás. Al cabo de un año murió; al pareser de mutxa gente se fue al sielo por ser tan bueno. 40 y 2 años que estoy en esta casa y no e oydo una sola bes mal de ell. Senbla ynposible y es la pura berdat.

Muerto él ya abíamos remediado mutxo el pagar las dotes, pero ya tubimos un ijo; por los estudios lo llevamos dos años al Collell. Al momento de ser allí, tubo otra malaltia Lorenzo, también desengañado de los mèdicos, dándole los santos sacramentos. Pero no murió; solo quedó ystropi [hidròpic] de bentre y menos disposició.

Después llevamos el yjo a Bich, en un colegio. Costó mutxo dinero. Después de 8 años, un en Barcelona, y en el segundo murió.

Quedé con un solo yjo; ya se be en donde bamos a parar: èramos 17 ermanos, 9 niñas y 8 niños, Padre y Madre. Ya están muertos todos; solo ay 3 ermanos más jóbenes que yo. Falta tambien mi marido, es desir, que lo que me a quedado mutxos nabots y nabodas y, como digo, un solo yjo y su mujer. Los 3 estamos solos, esperando de oy a mañana la ditxosa Muerte.

Aora boy a nombrar los nombres de mis padres, ermanos, ermanas. El Padre llamaba José, la Madre, Rosa. Mi padre tubo dos mujeres; el niño primero se llamó Miguel, una niña Florentina, otro niño Cristòfol y murieron con su madre juntos. Murió esta madre [a los] 17 años [y] ya abia tenido 3 yjos. Mi padre bolbió a casarse con mi Madre, que tenia 16 años. El primer yjo se llamó Manuel, el segundo Maria Teresa, el tersero José, el 4, Manuela, el quinto otro Manuel (el primero abia muerto), el 6 Francisca, el 7 Salbadó, 8 Jayme. En medio de éstos se me a quedado una: se llamaba Rosa asen 9. La que ase 10 es la que escribe, Isabel, le 11, otra Rosa (ya abia muerto la otra), la 12 Engracia, el 13 Mariano, la 14 Martina, y los 3 de adalante asen 17 ermanos. Mi Padre murió a los 89 y medio años; la [Madre] a los 84, mi ermano mayor, 72, mi ermana mayor, 85, yo e complid 67, pero me allo con tanta salud como nunca, pero los años tienen mutxo peso. Pero el pensar con lo pasado parese estar en otro mundo. Cuando desde San Lorenzo las Arenas me fui a Torroella de Mongrí, me aparasia un mundo nuebo; cuando de allí fui a Bilert me paresió mundo nuebo; a ber si el otro serà lo Mismo.

QUADRE CRONOLÒGIC

El petit món d'Isabel Piferrer dins el context històric contemporani

I. ANTECEDENTS

1770	Neix Josep Piferrer, pare d'Isabel	Regnat de Carles III. Primer impuls industrial a Catalunya. Etapla de prosperitat al camp.
1778		Decrets de Carles III atorgant la llibertat de comerç.
1785	Neix Pere Anglada Riera, sogre d'Isabel.	
1789	Casament de Josep Piferrer amb la primera dona.	Comença la Revolució francesa. Rebombori del pa, a Barcelona.
1792	Segon casament de Josep Piferrer, amb la cosina Rosa.	
1793-1794		La "Guerra Gran", que afectà sobretot a l'Alt Empordà, especialment la franja fronterera.
1808-1814		Guerra del Francès: ocupació de les terres peninsulars per les tropes napoleòniques.
1811	Neix Llorenç Anglada Requesens.	
1812		Annexió de Catalunya a l'Imperi napoleònic.

II. L'ESTADA A SANT LLORENÇ DE LES ARENES

1814	Neix Isabel Piferrer Viñas	Restauració de Ferran VII.
1820-1823		Trienni Liberal: Riego.
1822	Mor l'esposa de Pere Anglada. La casa queda sense mestressa durant vuit anys.	
1823		Segona ocupació de les terres catalanes per les tropes franceses del Duc d'Angulema: els Cent-mil fills de Sant Lluís.
1823-33		La dècada absolutista de Ferran VII.

1826	Isabel, que compta dotze anys d'edat, comença a fer de pastora.	Revolta dels malcontents o agraviats (1826-27).
1829	Isabel deixa el ramat i va a ajudar la mare en les feines de la casa.	
1832	Mor la mare de Llorenç Anglada, Teresa Requesens, de Pontós.	Fàbrica Bonaplata, la primera moguda pel vapor, a Catalunya.
1833	Isabel té dinou anys; segueix ajudant la mare a la casa i acompanyant-la al mercat.	Comença el regnat d'Isabel II. Primera guerra carlina o dels Set Anys. Desamortització i exclaustració. Inicis de la Renaixença.
1837	Intent d'assalt d'un escamot carlí a la casa Piferrer. La família Piferrer es refugia a Torroella de Montgrí. Isabel es posa malalta.	Els carlins a les portes de Madrid.

III. L'ESTADA AL MAS ANGLADA, DE VILERT

1840	Casament d'Isabel Piferrer amb Llorenç Anglada. Isabel passa a viure a Vilert.	Acabament de la primera guerra carlina. Regència del general Espartero (1840-43).
1841	Neix el primer fill, Joaquima, que mor al cap de quinze dies de batejada.	
1842		La revolta de la Jamància, a Barcelona.
1843	Neix Josep Anglada Piferrer, que serà l'hereu.	La Dècada moderada, de Narvèez (1843-53). Pacificació del país.
1844	Es fan obres a la casa pairal Anglada.	Creació de la Guàrdia Civil.
1845	Comença el plet amb l'oncle Miquel Anglada, de Sant Joan de les Abadesses. Casament de la cunyada Anna. Ordenació a Gènova, del cunyat Pere.	

- 1846 S'edifica la meitat de la casa de Vilert i es compren els drets de construir una resclosa.
- 1848 Es casa la cunyada Maria. Es compra un tros de bosc.
- 1849 Neix el fill Joaquim.
- 1851
- 1852 S'edifica la "casa del costat del torrent". Isabel cau malalta de febres tifoides.
- 1854 Febres tifoides de l'espòs d'Isabel, Llorenç.
- 1855 Mor el sogre, Pere Anglada. La hisenda Anglada passa de l'explotació directa al sistema de masoveria: estada de dos masovers a la pairalia.
- 1858
- 1860 Estada del segon fill, Joaquim, al col·legi del Collell.
- 1862 Joaquim es trasllada a Vic, per seguir els estudis.
- 1868
- 1870 Mor el fill Joaquim. Casament de l'hereu, Josep, amb Mariàngela Boschdemont.
- 1872 Passa per Vilert una partida de carlins: 34 homes sota el comanament de Casellas.
- 1875 17 octubre: festa major de Vilert. Combat entre una partida carlina i tropes del govern, amb morts i ferits.
- 1876
- 1878
- 1879
- 1881 L'1 novembre mor Llorenç Anglada, el marit d'Isabel.
- 1882 El 4 de març mor l'oncle capellà, Pere. Neix Núria, la primera néta d'Isabel.
- 1883 El 4 de març mor Isabel Piferrer.
- 1885
- Segona guerra carlina a Catalunya o "Guerra dels matiners", amb escassa incidència a l'Empordà. (1846-48). Primera línia ferroviària, de Barcelona a Mataró. Revolució democràtica a Europa occidental.
- Concordat amb Roma.
- El "bienni progressista": Espartero. La segona desamortització (Madoz) (1855-56).
- L'etapa de govern de la Unió Liberal: O'Donnell (1858-63). La "Guerra de l'Àfrica" (1859-60).
- Revolució de Setembre. El "Sexenni Revolucionari" (1868-1874).
- Tercera guerra carlina (1872-75).
- La Restauració: comença una llarga etapa de pau i progrés.
- Constitució de 1876. Convenio de Zanjón: fi de la guerra de Cuba. La fil·loxera fa acte de presència a les terres catalanes. Ministeri liberal de Sagasta.
- Mort d'Alfons XII. "Memorial de greuges". Epidèmia de còlera.

APÈNDIX

RELACION DE CASAS Y GANADERIA DEL PUEBLO DE VILERT

DEL PUEBLO:

	Casas			Mulas	Bous	Burros	Trugas	Porchs	Obellas
	1a	2a	3a						
José Trull	1					1		2	
Jauma Font		1				1		1	
Pera Llobet (su parsero)		1							
Sabistià Congost			1					1	
Joaquim Bardera	1					1		2	
Pera Arrisó	1			1		1		2	
Miguel Sala		1				1		1	
Jauma Clabaguera	1			1				2	
Lorenzo Anglada (su parsero)	1						1		
José Gosiñé		1			2		1	1	
Joan B. Abella		1				1	1	1	
Lorenzo Corominas		1						1	
José Pons	1			1				1	
Francisco Costig	1				1		1		
Miguel Mir	1					1		1	
Franch. Turró	1					1		1	
Jauma Costa		1							
Miguel Brugués		1						1	
José Trul (parsero)		1							
Baldiri Brugués		1				1	1		
Francisco Casas	1							2	
Joan Clabaguera		1							
Miguel Batlla (parsero)		1	1						
(parse. de idem. junta)	1	2		1	2		2	2	20

DESPOBLADO:

José Cabañó (parsero)			1						
José Torrent			1			1		1	
Joan Cardonet		1		1				2	
Joan Abella	1			2	2			8	20
Parsero de idem.			1				1		
Joan Olibé (parsero)			1						
D. Miguel Batlla (parsero)	1			2	2		2	6	18
Francisca Mir	1			1	4		2	6	22
Anna Pasqual		1						2	
Joan Alsina (parsero)	1				2		2	4	12
D. Francisco Trabis (parsero)	1			1	4		2	6	22
José Cabañó (parsero)		1			2		1		

	Casas			Mulas	Bous	Burros	Trugas	Porchs	Obellas
	1a	2a	3a						
Joan Torrentó			1						
José Brunsó			1					1	
D. Francisco Trabis (parseiro)	1			2				2	
D. Angela Gory (parseiro)		1			2			2	
Margarida Farré (parseiro)			1		1			1	
Josep Olibé	1			2			1	2	
D. Miguel Baus (parseiro)		1				1		2	
Jauma Adrohé			1			1		2	
D. Lorenzo Colobret (parseiro)			1					1	
Joan Roqueta			1		1	1		2	
D. Francisco Trabis (parseiro)	1				2		1	2	8
D. José Corominas (parseiro)	1				2		2	2	8
José Prat			1				1		
Jauma Oms			1					1	
Pera Llobet			1					1	
Isidro Prat (parseiro)		1			2		1		
Joan Prat (parseiro)			1		1	1	1		
Pedro Coll Biura			1			1	1		
Esteba Llobet	1				2			2	
Llorens Anglada (dos parseiros)	1			2	2	1	1	5	20
D. José Vila (parseiro)			1		1			2	
D. Joanito Santaló (parseiro)			1		1			2	
Francisco Canet	1				2		2	2	4
Isidro Prat	1				2		2	2	20
Prim Torrent			1				1		
José Olibé		1	1		1		1		
Francisco Pasqua		1		1				2	
José Colobret		1				1		2	
Miguel Darnés			1					1	
Joan Pasqual			1				1		
Joan Raxach			1			1	1		
D. Miguel Oliba (parseiro)			1					1	
Joan Casamort		1			2	2	1	1	
José Baixt			1			1	1		
Josepa Padrosa			1		1	1	1		
Joan Olibé			1		1		2	2	
Roch Daunis			1		1			1	
José M. Llobera (parseiro)		1			2		1	2	6
José Trull (parseiro)		1			2		2		